

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Freud uitgeven

Greven, E.J.

Citation

Greven, E. J. (2006, November 1). *Freud uitgeven*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4963>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4963>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

4

Freud bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek

De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur — beter bekend onder de naam De Wereldbibliotheek — stond aan de wieg van de popularisering van het gedachtegoed van Sigmund Freud. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verschenen drie boeken van Freud, in 1924 verscheen een volgende uitgave en in het begin van de jaren vijftig volgden er nog twee. In die tussenliggende periode en daarna werden deze titels veelvuldig herdrukt; één titel — *Inleiding tot de studie der psychoanalyse* — is zelfs nu nog in de boekhandel verkrijgbaar. De uitgaven betekenden een grote en langdurige verspreiding van de psychoanalytische literatuur in Nederland.

DE POPULARISERING VAN FREUD

Freud raakt gevestigd in vakkringen

Sinds de diesrede van Jelgersma aan de universiteit van Leiden in 1914 vonden Freuds ideeën in wetenschappelijke kring ingang, en kreeg het psychoanalytisch gedachtegoed in Nederland voet aan de grond, ook al gezien de oprichting van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse in 1917. Verheugd stuurde Freud, naar aanleiding van het ontstaan van deze nieuwe vereniging, een felicitatie naar de secretaris van dit net opgerichte gezelschap, Johan Stårcke.¹ Ook de benoeming van Freud tot erelid van de Nederlandse Vereeniging voor Psychiatrie en Neurologie is veelzeggend. Op een feestvergadering ter herdenking van het vijftigjarig bestaan van de Vereeniging werd op een gegeven moment overgegaan tot de benoeming van ereleden, waarbij negen buitenlandse geleerden voorgedragen werden. Freud stond op dat moment nog niet op deze voordracht, maar het was Jelgersma die voorstelde ook

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

hem te kandideren. De meningen daarover liepen nogal uiteen. Uiteindelijk werd besloten om over de kandidatuur van Freud te stemmen, hetgeen resulteerde in 49 stemmen voor en 22 stemmen tegen.²

Volgens de berichtgeving van August Stürcke in het *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* publiceerden veel Nederlandse analytici boeken en beschouwingen over de psychoanalyse.³ Zo noemde Stürcke onder andere het boek *De behandeling van zenuw-zieken door psychoanalyse* van Ad. F. Meyer, dat deze in 1915 had geschreven voor artsen en studenten.⁴ Dat dit boek door Freud zelf hogelijk werd gewaardeerd, kan worden opgemaakt uit het voor Meyer complimenteuze voorwoord van *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916). Verder werd door Stürcke melding gemaakt van de monografie *Een geval van hystérie psycho-analytisch behandeld* van Jelgersma en het grote artikel 'Psychoanalytische bijdrage tot de theorie over het gevoelsleven' van dezelfde auteur.⁵ Ook het eerste Nederlandse proefschrift over de psychoanalyse, *Naar aanleiding van Freud's droomverklaring*, in 1918 te Groningen verdedigd door A. J. Kiewiet de Jonge,⁶ werd door Stürcke vermeld, evenals het gezaghebbend artikel 'De psycho-analytische methode' van de psychoanalyticus J. H. van der Hoop in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* uit 1917.⁷ Stürcke ging tevens in op voordrachten van verschillende artsen voor de Vereniging of voor diverse artsengezelschappen, en besprak discussies die rondom de psychoanalyse speelden.

Freud raakt in de mode

Ook buiten medisch-professionele kringen, met name in literaire kringen, genoot de psychoanalyse steeds meer bekendheid. Freud schreef in de nadagen van 1914 een brief aan Frederik van Eeden, die het Duitse origineel van deze brief opnam in het tijdschrift *De Amsterdammer*. Freud herinnerde in zijn brief Van Eeden aan de twee hoofdstellingen van de psychoanalyse: het bestaan van primitieve en agressieve impulsen bij de mens, gezeteld in het onbewuste, maar voortdurend op de loer liggend en wachtend op een aanleiding om in actie te komen, en de zwakte van het intellect. De oorlog had volgens Freud deze weinig geliefde stellingen bevestigd:

De popularisering van Freud

‘Und nun blicken sie auf die Vorgänge dieser Kriegszeit, auf die Grausamkeiten und Rechtsverletzungen [...] auf die verscheidene Art, wie sie die eigenen Lügen, das eigene Unrecht und das der Feinde beurteilen, auf die allgemeine Einsichtlosigkeit, und gestehen sie mir zu, dass die Psychoanalyse mit beiden Behauptungen recht gehabt hat [...]’⁸

Voor het grote lezerspubliek publiceerde Jelgersma in 1924 vijf achtereenvolgende artikelen over de psychoanalyse in het dagblad *De Telegraaf*, getiteld ‘Ideeën van Freud’.⁹ Dit is opmerkelijk te noemen, omdat er destijds in kranten nog weinig inhoudelijke artikelen over Freuds psychoanalyse werden gepubliceerd en zeker niet zo uitgebreid. Jelgersma’s stijl was toegankelijk. Hij legde freudiaanse begrippen als ‘weerstand’ en het ‘onbewuste’ uit en gaf daarbij vele treffende voorbeelden, puttend zowel uit zijn eigen medische praktijk als uit het dagelijks leven. De artikelen spitsten zich toe op onderwerpen als ‘het vluchten in de psychose’ en het onbewuste geestesleven bij ‘normalen, zenuwlijders en krankzinnigen’. Jelgersma beschouwde Freud als een genie en bewonderde de houding van deze ‘begaafde man’, die dwars tegen alle tegenwerking in zijn onderzoek doorzette. Zo liet hij in een van zijn artikelen weten:

‘Hij is vervloekt, is willens en wetens misverstaan, is genegeerd en tegengewerkt en wat stellig het ergste is, in zijne meest belangrijke wetenschappelijke vondsten is hij belachelijk gemaakt. Hiertoe gaf het onderwerp dikwijls gereedelijk aanleiding. Nergens lachen mannen en ook wetenschappelijke mannen, die ook maar mensen zijn, meer over, dan over sexualiteit. Elke man is toegankelijk voor een sexueele grap.’¹⁰

Dergelijke artikelen dwongen sympathie voor Freud af en wekten natuurlijk bij velen nieuwsgierigheid.

In het al eerder genoemde overzicht *Holländische Literatur* van August Stärcke zien we dat de rubriek ‘Toegepaste psychoanalyse’ ruim was vertegenwoordigd. Er verschenen artikelen over psychoanalyse in literaire tijdschriften en cultuurbladen als *DeBeweging*,¹¹ *De Nieuwe Gids*¹² en *De Gids*,¹³ en *Onze Eeuw*.¹⁴

De classicus J. A. Schroeder onderwierp het sprookje van Amor en Psyche aan de psychoanalyse.¹⁵ Bekende hoogleraren als F. Roels¹⁶ en W. B. Kristensen¹⁷ schreven over psychoanalyse en de literator en Wereldbibliotheek-uitgever Nico van Suchtelen publiceerde het boek *Uit de diepten der ziel*, waarin de droomanalyse voor een groot lezerspubliek werd verduidelijkt.¹⁸

Natuurlijk werd Freud niet altijd even enthousiast ontvangen en werd er ook met de psychoanalytische zienswijze de draak gestoken, zoals in het blijspel *Femina*.¹⁹ Dit toneelstuk, dat door het Hofstad-Toneel werd opgevoerd in 1918 in het Theater Verkade te Den Haag, was opmerkelijk. Geschreven door twee auteurs, C. P. van Rossem en F. J. Soesman — de laatste was een zenuwarts — handelde het om een zenuwarts die volgens de psychoanalytische leer werkt. Een jonge weduwe, genaamd Jeanne, die bij hem in behandeling is, is verliefd op hem en probeert hem via psychoanalytische sessies te verleiden, uiteindelijk met succes, mede dankzij de hulp van haar zwager. Zij doet voor alsof zij zenuwziek is en de zenuwarts tuint daarin. Met name dit laatste aspect was natuurlijk funest voor het aanzien en het wetenschappelijke gehalte van de psychoanalyse, waarbij de psychoanalyticus gezien werd als ‘een oude snoeperd’. Zo zegt Jeanne:

‘Iedereen doet tegenwoordig aan de psychiatrie en de psychoanalyse ... ik ook ... Ik weet er misschien niet veel van ... in ieder geval voldoende om een eenvoudig ziektegeval zoo op te bouwen dat een zenuwarts er in loopt ... Als ik bij hem kom met klachten over chronische slapeloosheid en angst-gevoelens ... dan zegt zoo’n man toch niet tegen je: Mevrouw, U houdt me voor ’t lapje ...’

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC) besprak het toneelstuk destijds welwillend en positief, maar de psychoanalyticus Van Op-huijsen was er in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* veel kritischer over:

‘Waarom moet deze dokter eigenlijk psycho-analyticus zijn? [...] De dokter had n.l. even goed gynaecoloog, internist, enz. kun -

De popularisering van Freud

nen zijn [...] Weliswaar hadden de schrijvers het dan moeten stellen zonder het goedkoope lachsucces, dat hun thans de z. g. psycho-analytische behandelingsscene uit het eerste bedrijf bezorgt, doch dan hadden zij [...] zich niet behoeven te bezondigen aan een opzettelijke onware voorstelling [...].’²⁰

De uitgeverij De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur droeg voor een groot gedeelte bij aan de popularisering van Freud. De boeken van Freud werden nu met een zekere regelmaat door deze uitgever vertaald en op de markt gebracht.

DE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE
LECTUUR / DE WERELDBIBLIOTHEEK

Volksontwikkeling en cultuurspreiding

In 1905 richtte de journalist en redacteur Leo Simons (1862–1932) te Amsterdam de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur op.²¹ Uitgangspunt bij de oprichting van deze uitgeverij was Simons’ streven naar volksontwikkeling en cultuurspreiding. In een tijd waarin het socialisme steeds meer aanhang kreeg, paste zijns inziens een uitgeverij die tot doel had het arbeidersvolk te ‘verheffen’. Daartoe zouden er betaalbare boeken voor arbeiders op de markt moeten komen. In reclameleuzen en folders werd de doelstelling van De Wereldbibliotheek als volgt omschreven:

‘Het doel van de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur is iedereen in staat te stellen zich geleidelijk een *eigen boekerij te vormen*; de beste werken der wereldliteratuur uit te geven, zoo goedkoop en smaakvol, dat men ze voor weinig geld kan maken tot een lief bezit.’²²

De uitgeverij startte diverse boekenseries, waarbij een adviesraad in het leven werd geroepen. Deze raad bestond uit onder anderen letterkundigen (Verwey, Van Eeden — tevens psychiater), historici (Brugmans, Kernkamp), en pedagogen en psychologen (Gunning, Heymans).²³

Een bekende serie boeken van de Maatschappij was bijvoorbeeld *Handboekjes Elck 't Beste*, een reeks algemene inleidingen op diverse gebieden als religie, pedagogiek en politiek. De serie was onderverdeeld in de volgende subdomeinen: 'staatkunde en letteren', 'kunst en wetenschap', 'zielkunde', 'geschiedenis en hygiëne' en 'wijsbegeerte en practisch leven'. De serie, met daarin twee titels van Freud, liep van 1913 tot 1931.

Een andere spraakmakende reeks was de zogenaamde *Encyclopaedie in Monografieën*, een serie wetenschappelijke inleidingen op allerlei gebied. Hier werd ook een titel van Freud opgenomen: *Inleiding tot de studie der psycho-analyse*. De hoogleraar filosofie en psychologie en lid van de adviesraad Gerard Heymans was een van de ontwerpers van de reeks, die tot doel had de zelfontwikkeling van lezers te bevorderen. Zo lezen wij over de *Encyclopaedie* in de feestbundel van het vijftwintigjarig bestaan van De Wereldbibliotheek: 'Ziehier een opzet, die naar wij meenen, eenig is in de boekenwereld, en die [...] meer en meer de aandacht verdient van allen, die zich zelf willen ontwikkelen.'

De reeks was afgeleid van het werk van de Franse encyclopedisten van de achttiende eeuw, die het 'weten van hun tijd' samen hadden gevat in een aantal delen. De encyclopedieën werden echter te omvangrijk en als hulpmiddel tot zelfontwikkeling uiteindelijk ongeschikt geacht. De catalogustekst vervolgde:

'Uit deze overweging ontstond nu [...] ons plan om deze taak aan te vatten op geheel nieuwen grondslag en wel door een aantal Inwijdingen in kennis en wetenschap bijeen te brengen, elk in een of meer afzonderlijke deelen, waar mogelijk oorspronkelijk Nederlandsch, doch het geheele plan opgebouwd op een algemeenen grondslag, die indertijd met Prof. dr. G. Heymans besproken en vastgesteld werd. Dit plan gaf de volgende hoofdlijnen aan: *a* het heelal en de aarde; *b* de natuur; *c* de mensch; *d* samenleving.'²⁴

Naast de genoemde titel van Freud laat dezelfde feestcatalogus zien dat er redelijk veel aandacht werd geschonken aan psychologisch georiënteerde boeken: *Het ik en de psychologie der massa*

en *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven* van Freud, *Genezing en ontwikkeling in het zieleleven* van A. Maeder; *Gevoel en verstand in de psychologie en in het leven* van W. H. Cox; *Geestes en gemoedsziekten* van B. Hart; *Psychologie der vrouwen* en *Doel en middelen der S. P.R.* (Studievereeniging voor 'physical research') van Gerard Heymans; *De menselijke persoonlijkheid en haar voortbestaan na den lichamelijken dood* van F. W. H. Meyers en tot slot een boek van Nico van Suchtelen: *Uit de diepten der ziel*.

Andere belangrijke en succesvolle series van De Wereldbibliotheek waren de *Nederlandsche Bibliotheek* (Nederlandse fictie en non-fictie) en de *Toneelbibliotheek*. Er werd gebruikt gemaakt van Nederlandse auteurs, maar ook veel van buitenlandse schrijvers. Ook had de uitgeverij grote auteursoeuvres in haar fonds, zoals de *Werken* van Vondel en publicaties van Carry van Bruggen, Van Suchtelen, het echtpaar Scharten-Antink, Heijermans, Shakespeare en Erasmus.

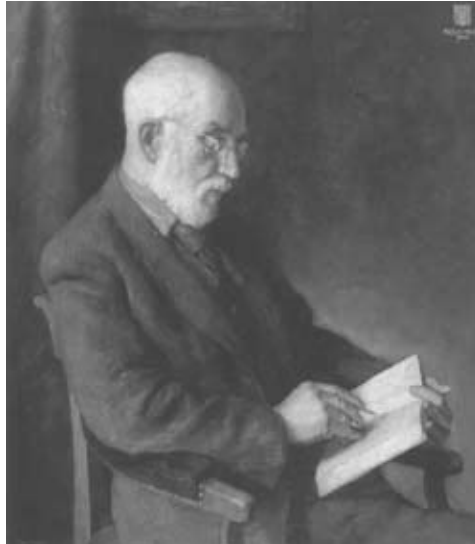
De reeksen werden voornamelijk tegen lage verkoopprijzen en via een abonnementensysteem verkocht. Ook liep de verkoop van boeken rechtstreeks aan de leden van de 'Wereldbibliotheek Vereniging', die vaak met korting konden bestellen. Laurens van Krevelen kenschetste recentelijk De Wereldbibliotheek als 'de eerste gespecialiseerde uitgeverij in Nederland voor literatuur en cultuur'. Aan De Wereldbibliotheek hebben wij volgens Van Krevelen te danken dat er vertalingen kwamen van belangwekkende internationale auteurs (onder wie Freud) en dat de klassieke werken uit de wereldliteratuur ontsloten werden.²⁵

De titels van Freud werden bij De Wereldbibliotheek aangedragen door Jhr. Nico J. van Suchtelen, die een grote bewondering aan de dag legde voor de grondlegger van de psychoanalytische leer.²⁶

Schrijver en uitgever Nico van Suchtelen

Van Suchtelen (1878–1949) was een veelzijdige persoonlijkheid: hij was dichter, (toneel)schrijver, essayist, vertaler en uitgever. Van 1913 tot 1948 was Van Suchtelen werkzaam bij De Wereldbibliotheek, eerst als redacteur, later als onderdirecteur, mededirecteur en uiteindelijk directeur.

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

Nico van Suchtelen
geschilderd door Georg
Rueger (1944)

Van Suchtelen was in zijn tijd een zeer bekend en populair schrijver.²⁷ Hij verkeerde in literaire kringen met onder anderen Albert Verwey, Victor E. van Vriesland en Frederik van Eeden. De laatste bewonderde hij zeer, al had hij ook kritiek op hem, met name op diens te geringe kennis van het werk van Karl Marx. Omgekeerd bekritiseerde Van Eeden Van Suchtelen, al zag hij hun relatie vooral als een meester-leerlingverhouding, met zichzelf als leermeester.²⁸ Van Suchtelen had een uitgesproken idealistische en humanistische levenshouding. Hij verbleef ruim een jaar op de kolonie Walden te Bussum, die door Frederik van Eeden was gesticht. Ook behoorde hij, samen met onder anderen Frederik van Eeden en Aletta Jacobs, tot de oprichters van 'De Europeesche Statenbond', een vredesbeweging in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog, die het gezamenlijk belang van de Europese landen benadrukte. Van Suchtelen stuurde ook het manifest van de oprichting van de Europeesche Statenbond naar Freud toe, die daarover zeer positief op reageerde met de woorden: 'Das Schriftstück das Sie mir zugeschickt haben ist ergreifend schön.'²⁹ Ook als vertaler was Van Suchtelen zeer productief. Hij vertaalde verschillen -

de klassieke werken, onder andere *Faust* van Goethe en *Ethica* van Spinoza. Tevens vertaalde hij non-fictie zoals *Sociologie* van Eisler. Op wetenschappelijk terrein was Van Suchtelen eveneens actief. Hij had scheikunde en staatskunde gestudeerd en was al in 1911 gepromoveerd op een proefschrift dat handelde over het sociaal-economische vraagstuk waarbij de psychologie en de 'vergeestelijking' van de mens een grote rol speelden.³⁰ Helaas is weinig bekend over zijn correspondentie met collega-auteurs; tijdens de Tweede Wereldoorlog vernietigde hij een groot deel van zijn persoonlijke correspondentie-archief.³¹

Spiritisme en psychomonisme

Ten tijde van zijn indiensttreding bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, in 1913, had Van Suchtelen al via verschillende auteurs kennis genomen van de psychologie. Zo onderhield hij veelvuldig contact met de grondlegger van de psychologie in Nederland, Gerard Heymans. Deze had hij eerder als auteur leren kennen bij de — mede door hem opgerichte — uitgeverij Maas & Van Suchtelen.³²

Heymans stichtte in Nederland het eerste Psychologisch Laboratorium waar experimenteel onderzoek werd verricht naar waarnemingen, optische illusies en déjà vu ervaringen. Het bekendst werd Heymans om zijn karakterleer of persoonlijkheidstypologie.³³ Zijn belangstelling richtte zich echter op meer zaken. Zo publiceerde hij regelmatig in *De Gids*, met name over sociale en maatschappelijke vraagstukken. Heymans onderhield, net als Van Suchtelen, nauw contact met Frederik van Eeden. Hij nam deel aan het 'Comité der Europeesche Statenbond', waar Nico van Suchtelen ook zitting in had, en schreef in dat verband een brochure tegen de oorlog.³⁴

Gedurende zijn loopbaan ontwikkelde Heymans een steeds grotere interesse voor paranormale verschijnselen. Hij richtte daartoe in 1920 de Studievereniging voor Physical Research op, in navolging van de Engelse Society for Psychical Research, een instituut voor paranormale verschijnselen en spiritisme, dat was opgericht door Frederic W. H. Meyers. Het interne orgaan van Heymans' vereniging, *De Mededeelingen*, werd vanaf 1922 een aantal jaren uitge-

geven door De Wereldbibliotheek, op initiatief van Van Suchtelen, die ook lid was en de vergaderingen notuleerde.

In 1922 vertaalde Van Suchtelen een ingekorte versie van het boek van Meyers — tevens een goede vriend van Van Eeden — *Human personality and its survival of bodily death*.³⁵ Dit postuum verschenen boek gold als een standaardwerk, waarin werd ingegaan op verschijnselen als hypnose, trance, bezetenheid en extase, verschijningen van gestorvenen, het subliminale bewustzijn, de Wereld-Ziel, enzovoort. Al met al is duidelijk dat Van Suchtelen sterk geloof hechtte aan occulte verschijnselen. Met de invloedrijke psychoanalyticus J. H. van der Hoop schreef hij enkele artikelen over parapsychologie in de *Mededeelingen der S. P. R.* Daarnaast schreef Van Suchtelen regelmatig in het tijdschrift *Wil en weg* over metapsychica, waarin aandacht werd geschonken aan onderwerpen als telepathie, telekinesis, ectoplasmie en hyperaesthesie. Een brief aan Leo Simons uit 1920 is illustratief voor Van Suchtelens interesse in parapsychologie:

‘Mijn vertaling van Meyers schiet goed op. Is heel interessant [...] De Vereniging voor Physical Reserach begint zich nu weer te roeren. Ze zal op ongeregelde tijden de Mededeelingen uitgeven, die dan bij ons gedrukt worden en in de handel gebracht. Ik woonde deze week nog een zeer geslaagde seance bij met het engelsche medium Peters, die o.a. om mijn horloge vroeg en daarop onmiddellijk mijn leven instelde, mijn methode van werken beschreef en overbekende boeken opsomde.’³⁶

Maar wat Van Suchtelen, naast zijn interesse voor het paranormale, vooral deelde met Heymans, was zijn hang naar het ‘Al Ene’, naar ‘alles is ziel’, naar het pan-psychisme, beter bekend als ‘psychisch monisme’. Dit mondde uit in een maatschappelijk streven om de mens inzichten bij te brengen wat betreft zijn psychologie, om zo een betere wereld, een gelukkiger toekomst, te bewerkstelligen. Net als Van Suchtelen, en overeenkomstig de ideologie van De Wereldbibliotheek, wilde Heymans zijn vak — de wijsbegeerte en de psychologie — toegankelijk maken voor het brede publiek, aan opvoeding doen en de geestelijke ontplooiing van de mens bevor-

deren. Heymans was dan ook redacteur voor de reeks *Encyclopaedie in Monografieën*.

Van Suchtelen en de psychoanalyse

De interesse van Van Suchtelen voor de psychoanalyse moet gezien worden in het licht van het bovenstaande en ontwikkelde zich gelijktijdig met en vanuit het spiritisme. Hij had daarnaast Freuds werk al enigszins leren kennen via onder anderen Frederik van Eeden, en was daar, in tegenstelling tot Van Eeden, uitermate enthousiast over.

Aan de psychoanalyse hechtte Van Suchtelen een heilig geloof. Vooral het concept van het onbewuste, dat hij beschouwde als een bron van creativiteit en zelfverwezenlijking, was voor hem een openbaring. Met zijn interesse voor het bovennatuurlijke, en bovenal voor de betekenis van dromen, sloot de psychoanalyse goed aan bij zijn wat mystieke persoonlijkheid. In Gooise kunstenaarskringen, waar Van Suchtelen deel van uitmaakte, verklaarde men elkaars dromen wel eens, waarbij Freud natuurlijk veelvuldig ter sprake kwam.³⁷

Van Suchtelen was in feite een autodidact op het gebied van de psychoanalyse, maar dit belette hem niet een boek te schrijven over de werking van de psychoanalyse. Dit werk, getiteld *Uit de diepten der ziel*, maakte het freudiaanse gedachtegoed bij een grote groep mensen bekend. Het was, zo verklaarde de ondertitel, een 'samenspraak over droom en geweten, met een algemene inleiding over het psycho-analytisch onderzoek van de droom'. Van Suchtelen liet in zijn inleiding allerlei psychoanalytische noties en begrippen de revue passeren. Het algemene leespubliek kon zo voor het eerst kennis maken met begrippen als weerstand, libido, onderbewustzijn, vadercomplex en sublimering. Daarop volgde een aantal 'samenspraken' tussen een analyticus en een 'bezoeker', waarin het psychoanalytisch proces werd nagebootst door middel van een behandeling van allerlei dromen, fantasieën, gedachten en associaties van de bezoeker. Het boek was een groot succes. Het beleefde vele herdrukken, ondanks de scherpe kritieken die het te verduren kreeg. Door wetenschappers werd Van Suchtelen niet altijd even serieus genomen. Met name de besprekingen van

de zenuwarts C. T. van Valkenburg en de Leidse hoogleraar theologie W. B. Kristensen³⁸ waren bijzonder negatief. Zij kenschetsten Van Suchtelens benadering als onwetenschappelijk en als vrijelijk gefantaseer. Valkenburg vond verder dat Van Suchtelen te veel de nadruk legde op seksuele aspecten en verklaringen. Hij was ook van mening dat de toepassing van de psychoanalyse onzedelijk zou zijn, zeker voor jonge mensen en voor meisjes in het bijzonder. Volgens Kristensen, in zijn tijd een hooggeachte theoloog, zou Van Suchtelen geen kennis van zaken hebben, zeker niet wat betreft mythologie en religie. Hij rekende Van Suchtelen tot de 'leunstoel-philosophen' en vond 'dat zulke nonsens nu weer als "diepte psychologie" wordt opgedischt een merkwaardig maar niet vleidend teken van onze tijd.'³⁹

Van Suchtelens interesse voor de menselijke psyche werd er desondanks niet minder om. In 1919 vertaalde hij een publicatie van de Zwitserse psychiater A. Maeder, *Genezing en ontwikkeling in het zieleleven*.⁴⁰ Dit boekje werd uitgegeven in de serie *Handboekjes Elck 't Beste*. Maeder, aanhanger van de Zürichs-jungiaanse dieptepsychologie, beschreef hier uitgebreid de functie van het onbewuste en de psychoanalytische behandeling en ging ook in op de relatie tussen psychoanalyse en levensbeschouwing. Bij de vertaling plaatste Van Suchtelen enkele noten. Zo noteerde hij bij Maeders droomopvatting:

'Onafhankelijk van Maeder kwam ik door het onderzoek van een groot aantal dromen tot geheel dezelfde opvatting [...]. Wat Maeder "richtingszin" en "hoogere instantie" noemt, vat ik op als het verborgen "geweten". Ik trachtte aan te tonen dat dit werkzaam is in alle mensen en bepleitte op grond daarvan het belang van psycho-analyse, in het bijzonder van het onderzoek van den droom, voor *alle* mensen, ook *niet-neurotici*, die tot oplossing hunner conflicten en tot innerlijke, geestelijke vrijheid willen komen.'⁴¹

Belangrijk was dat Van Suchtelen nauw contact onderhield met de belangrijkste Nederlandse psychoanalytici. Hij was bijvoorbeeld aanwezig op het Internationale Psychoanalytische Congres dat in

1920 in Den Haag gehouden werd. Op een groepsfoto gemaakt tijdens een banket in hotel 'De Twee Steden' aan het Buitenhof staat hij tussen bekende Nederlandse psychoanalytici als Van Emden, Westerman Holstijn, Van der Hoop en Jelgersma. Verder staan op deze foto onder anderen Freud en zijn dochter Anna, Max Eitingon, Melanie Klein en Sandor Ferenczi.⁴² Van Suchtelen zal daar naar alle waarschijnlijkheid Freud persoonlijk hebben gesproken. Vier jaar later vertaalde Van Suchtelen eindelijk een boek van Freud zelf: *Het ik en de psychologie der massa*, dat vanzelfsprekend verscheen bij De Wereldbibliotheek.

VIJF BOEKEN VAN FREUD BIJ
DE WERELDBIBLIOTHEEK

In de periode 1916 tot 1951 verschenen vijf vertaalde boeken van Freud bij De Wereldbibliotheek. In het hiernavolgende zal er een overzicht gegeven worden van de ontstaans- en uitgavegeschiedenis van de boeken, evenals de vertaling en de ontvangst ervan.⁴³

*De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch
leven, 1916*

Freuds *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* (1910) kwam voor het eerst in het Nederlands uit in 1916. De oplage van dit gebonden, 308 pagina's dikke boek bedroeg 2.100 exemplaren.⁴⁴ De tekst wordt voorafgegaan door een inleiding van negen pagina's door Johan Stürcke.

In 1921 volgde een vermeerderde tweede druk in de reeks *Encyclopaedie in Monografieën*. Het formaat was nu iets groter, evenals de omvang (357 pagina's). Het boek bevatte tevens een foto van Freud. De oplage was 2.150 exemplaren. In 1931 volgde er een derde en laatste druk, nu met een omvang van 403 bladzijden. De oplage bestond wederom uit 2.100 exemplaren. De prijs bedroeg f 4,50. In 1936 waren er in totaal 5.099 exemplaren verkocht, zeven jaar later was het boek uitverkocht. Hoe De Wereldbibliotheek de rechten voor de vertaling verwierf, valt niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk heeft men rechtstreeks met Freud dan wel zijn uitgeverij Internationale Psychoanalytische Verlag contact opge-

nomen. Freud gaf meestal zelf zijn autorisatie voor een vertaling en berichtte dit vervolgens aan de vertaler of aan diens uitgever. Navraag bij Sigmund Freud Copyrights bevestigt deze veronderstelling. Volgens archivaris Tom Roberts sprong Freud echter tamelijk onvoorzichtig met vertalingen om:

‘Freud himself was rather careless about his publications and seems never to have seen them as a potential source of significant income. There is evidence (letters to James Strachey) that he took a direct interest in the quality of the English translations, but the same would not, of course, apply to the Dutch ones, since he did not know the language. Freud’s son, Martin (1889-1967), directed the Internationale Psychoanalytischer Verlag in Vienna until it was dissolved by the Nazis in 1938, and played an important role in negotiations with publishers at least from the mid-1930s...’⁴⁵

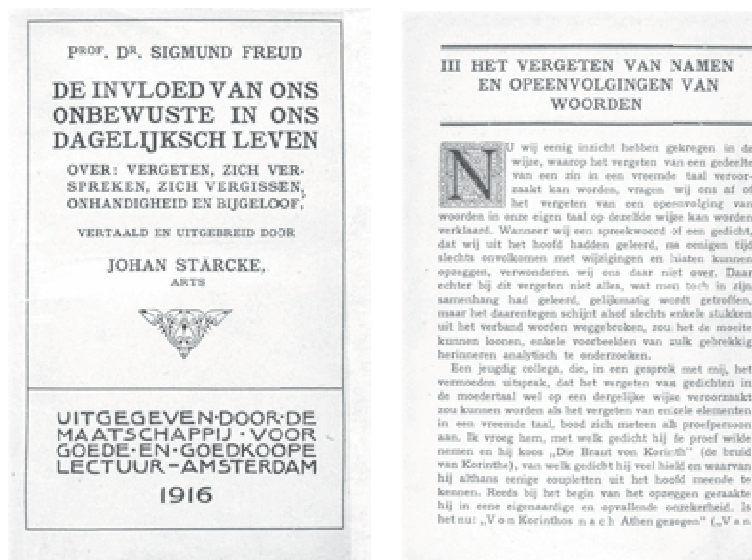
Vertaling — De vertaling werd verzorgd door Johan Stärcke. Deze moet Van Suchtelen als redacteur van De Wereldbibliotheek persoonlijk gekend hebben, want in 1916 verscheen van zijn hand in de reeks *Handboekjes Elck 't Beste De sexueele opvoeding onzer jeugd*. Dit boekje, dat het best kan worden getypeerd als een voorlichtingsboek voor ouders, werd maar liefst zeven maal herdrukt, de totale oplage bedroeg ongeveer 25.000 exemplaren.

Stärcke schreef in mei 1916 een inleiding bij zijn vertaling. Daarin legde hij uit dat er naast het bewuste (‘ons denkleven’) bij ieder mens een ‘onbewust geestesleven’ bestond waarin verdrongen gedachten en gevoelens de boventoon voerden. Deze verdrongen gedachten (meestal seksueel gekleurd) kwamen in het dagelijks leven tot uiting in dromen, symboliek, humor, religie en in sprookjes. Door de kennis van het onbewuste kon men ze nuwkwalen begrijpen. Maar de door Freud ontwikkelde methode van zelfanalyse (bijvoorbeeld van dromen en versprekingen) was voor ieder mens uiteindelijk zeer aan te raden. In de woorden van Stärcke kon deze ‘voor het individu zoowel als voor de mensheid van buitengewoon groot belang blijken’.

Zijn inleiding sloot Stärcke af met een beschouwing over de Eerste Wereldoorlog. Zo vroeg hij zich af:

‘Is het nu wel de tijd, de aandacht te vragen voor psychologische problemen [...] nu de wereld voor een wonderlijk en gruwelijk Massa-probleem is gesteld [...]? Willen de volken sterven? Of willen zij leven, en wie of wat drijft hen in den Dood? Wellicht zal slechts de kennis van het Onbewuste in de menselijke ziel een antwoord op vele van deze vragen kunnen geven [...].’⁴⁶

Ook zijn eigen waarnemingen, gedachten, dromen nam Stärcke op in zijn vertaling. Enkele daarvan waren reeds gepubliceerd in het *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*. Deze illustraties spraken ook Freud blijkbaar aan, want in de volgende herdrukken van de Duitse edities nam Freud zeven voorbeelden van Stärcke over. Zo kwam Nederland veelvuldig ter sprake in het boek en lezen we onder andere over de Nederlandse musea (het Rijksmuseum en het Stedelijk Museum te Amsterdam), en over Nederlandse literatuur, bijvoorbeeld over Herman Heijermans. Dat

Titelpagina en een pagina uit het binnenwerk van *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven* (1916).

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

Freud tevreden was over Stärckes werk blijkt eveneens uit wat hij schrijft in een brief aan Lou Salomé:

‘Das *Alltagsleben* macht unter meine Büchern die beste Karriere. Ich bereite jetzt die fünfte Auflage vor und habe eine holländische Ausgabe durch J. Stärcke, die sehr repräsentabel ist, vor mir liegen.’⁴⁷

Receptie — In het literaire tijdschrift *De Gids* verscheen in 1916 een bespreking van *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijks leven*, van de hand van J. P. Kuenen, redacteur van *De Gids*. Blijkbaar was Freud in die tijd geen onbekende meer, want de recensent opende zijn bespreking met deze woorden: ‘Men heeft de laatste jaren zooveel van Freud en zijn leer hooren gewagen, dat deze vertaling op prijs gesteld zal worden.’ Toch volgde er geen lofde bespreking. Kuenen vond het boek weliswaar onderhoudend genoeg — en de vertaling liet zich vlot lezen — maar stelde dat de inhoud niet geschikt was voor een groot publiek. De ‘grenzen der welgevoeglijkheid’ werden zijns inziens overschreden:

‘Het wil ons voorkomen dat [...] de censuur nog wel iets strenger had mogen worden toegepast [...]’ De voorbeelden van de diverse faalhandelingen overtuigden bovendien niet: ‘Wij meenen niet, op die wijze te kunnen aantoonen, dat de opvatting der psycho-analisten te dezen een illusie is, slechts dit, dat de voorbeelden door hen gegeven op zich zelve weinig bewijskracht hebben’, aldus “Qui veut prouver trop, ne prouve rien.”

De Delftse Courant schreef het volgende:

‘De leek behoeft niet bevreesd te zijn dat hij een voor hem niet begrijpelijk of bezwaarlijk werk voor zich zal krijgen, de klare, heldere taal is voor iedereen begrijpelijk en de studie ervan zal de lezer veel kennis bijbrengen van het gedachtenleven, van het onbewuste geestesleven vooral.’⁴⁸

In de medische bladen verschenen opvallend genoeg geen besprekingen van het werk, zelfs niet in het tijdschrift *Psychiatrische en*

Neurologische Bladen, waarin in deze tijd veel over Freuds psychoanalyse verscheen.

Een van de grootste tegenstanders en critici van Freud was prof. dr. C. Winkler, een invloedrijk hoogleraar neurologie en psychiatrie aan de Universiteit van Amsterdam en van Utrecht. Al eerder, in 1904, had hij in het *Tijdschrift voor Geneeskunde* de oorspronkelijke Duitse editie van *Zur Psychopathologie des Alltags - leben* besproken. Winkler was toen al terughoudend in zijn bespreking. Want, zo schreef hij:

‘slechts bleef de vraag over, of soortgelijke analytische methode nog den naam van wetenschappelijk onderzoek verdient, want de subjectiviteit van den onderzoeker speelt naar mijn meening een nauwelijks af te meten rol er in.’

Hij sloot af met:

‘Het boekje is geestig en gemakkelijk geschreven, amusant zelfs door de talrijke voorbeelden. Het verdient gelezen, maar ook om met de grootste voorzichtigheid gewaardeerd te worden.’⁴⁹

In de jaren daarna werd de kritiek van Winkler op Freud steeds steviger. In 1917 publiceerde hij in het tijdschrift *Geneeskundige bladen* de tekst van een voordracht voor een artsengezelschap in Den Haag.⁵⁰ In dit artikel van ruim dertig pagina's toonde Winkler zich weliswaar een oprecht bewonderaar van de creativiteit en scherpe zinnigheid van Freud, maar ontkende hij de wetenschappelijke waarde van diens nieuwe wetenschap. Het begint al met de woorden: ‘Hoe minder er over deze onrijpe vrucht der wetenschap in het publiek wordt gesproken hoe beter.’ De psychoanalyse zou volgens Winkler zijn voortgesprongen uit de associatiepsychologie en onder invloed staan van de Franse denker Charcot, wiens motto luidde: ‘C'est la foi, qui guerit !’ Winkler legde vervolgens vrij nauwkeurig Freuds leer uit, maar benadrukte telkens dat de wetenschappelijke bewijsvoering ontbrak en dat het geheel van zijn hypothesen nergens goed getoetst werd. Hij zag zelf meer in biologische onderzoeken van de patiënt. Met name stoorde hij zich aan Freuds

kinderpsychologie; deze was veel te veel gericht op het libido, de geslachtsdrift. Winkler vond Freuds opvattingen gevaarlijk voor de kinderziel, want het kind werd dan immers beschouwd als een ‘polymorf-pervers wezentje’. Als behandelingsvorm achtte hij de psychoanalyse hoe dan ook schadelijk, zeker voor jonge ongehuwde vrouwen, en vooral waar het seksualiteit betrof. En eens te meer voor patiënten met hebefrenie — een vorm van de geestesziekte schizofrenie — want ‘zij zoeken die behandeling, als muggen vliegen zij af op de kaars der Freudianen [...]’. De enige ‘zoudkorrel in de berg zand’ zou het onderzoek naar het onbewuste in het dagelijks leven zijn.

Vanzelfsprekend voelden de aanhangers van de psychoanalyse zich door Winklers kritiek zeer aangesproken. De psychoanalyticus Van Ophuijsen schreef in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*⁵¹ in de rubriek ‘Feuilleton’ een kritisch weerwoord. Hij had al tijdens Winklers voordracht Freuds leer in bescherming genomen en deed dit nu nog eens over in geschrift. Winkler had zich volgens Van Ophuijsen laten verleiden om een gekleurd oordeel te geven over een onderwerp waar hij bij voorbaat al negatief tegenover stond, een oordeel dat bovendien niet berustte op literatuurkennis en eigen ervaring. Waar Winkler had geschreven dat de psychoanalyse het best tot uiting kwam in *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* — opvallend is dat de Nederlandse vertaling hiervan niet wordt vermeld — meende Van Ophuijsen dat dit nu juist het geval was bij Freuds boek *Die Traumdeutung*. Van Ophuijsen besloot zijn reactie met de aanbeveling dat men ook Freuds *Einführung in die Psychoanalyse* zou moeten lezen, aangezien dit aan een ieder duidelijk zou maken dat Freud zeker geen fantast was.

Inleiding tot de studie der psychoanalyse, 1917, 1918

Het eerste deel van Freuds inleidende colleges werd al in 1917 uitgegeven en het tweede deel volgde in 1918 bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur. Freud gaf als buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Wenen vele jaren colleges in de psychoanalyse, voor toehoorders van alle faculteiten. Besloten werd om deze colleges te publiceren. Kernthema’s uit de psychoanalyse, zoals de lapsus, de droom en de droomduiding werden uitgelegd.

Een groot deel van het boek behandelde de algemene neurosen - leer. Daarin kwamen onderwerpen als angst, het onbewuste, weerstand en verdringing, de overdracht en het narcisme aan de orde. De Nederlandse vertaling was de eerste uitgegeven overzetting van het Duitse origineel (*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1916-1917). Pas in 1920 volgde er een Engelse vertaling en in 1922 een Franse en een Italiaanse. Dit boek is Freuds meest - wijd verspreide werk; het beleefde wereldwijd talloze vertalingen. In Nederland is het tot op de dag van vandaag ruim vijfenzeventig jaar op markt. Door een brief van de Nederlandse psychoanalyti - cus W.J.J. de Sauvage-Nolting aan Imago Publishing Company van eind juni 1949 weten we dat Freud zelf met De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur contact heeft gehad over de rechten en bijbehorende financiën van de *Vorlesungen*: 'Prof. Freud himself asked much lower royalties on his most important work "Die Vor - lesungen".'⁵²

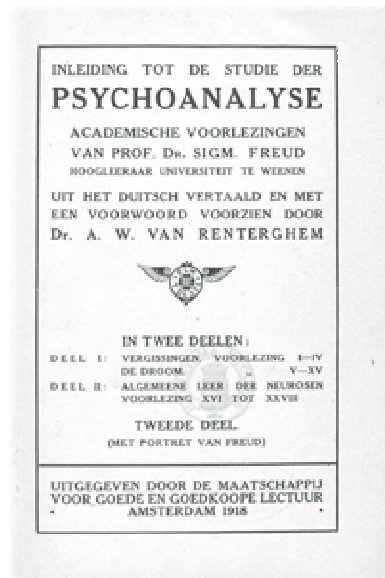
Deel 1 en 2, alletwee gebonden boeken, werden uitgegeven in de reeks *Encyclopaedie in Monografieën*, met elk een oplage van 2.100 exemplaren. Beide boeken kostten f 3,25. De officiële titel luidde: 'Inleiding tot de studie der psychoanalyse. Academische voorlezingen van prof. dr. Sigmund Freud, hoogleraar Universiteit te Wenen. Uit het Duitsch vertaald door Dr. A. W. van Renterghem'. Op de titelpagina stond verder vermeld *Elck 't Beste*. Het eerste deel omvat vier colleges over 'vergissingen' en elf colleges over de droom. Het tweede deel behandelt de 'Algemeene leer der neurosen' en bevat de colleges zestien tot en met achtentwintig. De vertaler Van Renterghem verzorgde tevens een inleiding.

In 1933 volgde er een herdruk, opnieuw in de reeks *Encyclopaedie in Monografieën*, waarbij de twee delen werden samengevoegd tot één band van 660 pagina's. In 1942 raakte het uitverkocht. Pas in 1950 werd het boek weer herdrukt, in een oplage van 2.300 exemplaren. De derde druk werd niet meer ondergebracht in *Encyclopaedie in Monografieën*, maar verscheen in een zelfstandige, in linnen gebonden uitvoering met stofomslag, met een omvang van 448 pagina's op een formaat van 13,5 bij 20 centimeter. Het boek kostte inmiddels f 8,90. Bij deze derde druk werd een reclamefolder gemaakt, die als kop had 'Sigmunds Freud's leer der psycho-

analyse'. De vierde en vijfde druk verschenen aanvang 1950, de zesde (1.189 exx.) en zevende druk (1.094 exx.) in 1952. Vanaf de vierde druk werd de inleiding van Van Renterghem weggelaten. De Wereldbibliotheek beschouwde deze als te zeer verouderd. In 1956, bij inmiddels de achtste druk (1.600 exx.), waren er in totaal 5.238 exemplaren verkocht. Om de paar jaar werd het boek nu herdrukt, steeds met een oplage die schommelde rond de tweeduizend exemplaren. Bij de twaalfde druk, in 1971, werd de oplage verhoogd naar 3658 exemplaren. Dit is niet verwonderlijk, gezien de verhoogde belangstelling voor het werk van Freud in de jaren zeventig. Pas bij de achttiende druk werd het boek uitgegeven als paperback, zoals ook de overige titels van Freud bij De Wereldbibliotheek.

De negentiende druk bij De Wereldbibliotheek, in 1991, laat een verandering zien. De vertaling, nog steeds die uit 1917 en 1918 van Van Renterghem, werd herzien en gemoderniseerd door de Vlaamse filosoof en uitgever Michel Meynen. Volgens de huidige directeur van De Wereldbibliotheek, Joos Kat, speelde men al langere tijd met de gedachte — eigenlijk was het een noodzaak — om de vertaling eens grondig te herzien. Michel Meynen heeft daar verder op aangedrongen.⁵³ De uitvoering werd ook anders, namelijk een groot formaat paperback met flappen, in 397 pagina's. De titel werd gewijzigd in 'Inleiding tot de psychoanalyse'. In 1997 volgde de twintigste druk, die nog steeds leverbaar is en vooral wordt gebruikt in het universitaire onderwijs. De laatste jaren werden er jaarlijks een paar honderd exemplaren van verkocht, maar inmiddels is de verkoop teruggelopen naar ongeveer honderd exemplaren per jaar en zal er kritisch worden bekeken of het nog opportuun is het boek te blijven uitgeven.⁵⁴ Anno 2006, in het 150ste geboortjaar van Freud, verscheen er een eenentwintigste druk. Grof geschat zijn er van dit boek tussen 1918 en heden ongeveer vijfenveertigduizend exemplaren verkocht. Het is daarmee veruit het best verkochte boek van Freud in Nederland.

Vertaling — De arts Van Renterghem verzorgde niet alleen de eerste Nederlandse vertaling van *Inleiding tot de studie der psychoanalyse*, maar schreef bovendien een uitgebreide, 35 pagina's lange

Titelpagina van het tweede deel van *Inleiding tot de studie der psychoanalyse* (1918).

inleiding op het boek. Hierin was hij zeer lovend over het werk en toonde hij zich een trouw aanhanger en bewonderaar van Freud, ook inzake de kwestie Jung, waar hij duidelijk Freud boven Jung prefereerde. Dit is opvallend omdat hij zelf in analyse was geweest bij Jung, zij het kort en vóór diens breuk met Freud in 1914.

Van Renterghem gaf in zijn inleiding een diepgaand overzicht van het leven en het werk van Freud. Hij legde diverse psychoanalytische begrippen uit en liet zien hoe deze toepasbaar waren binnen de psychoanalytische behandeling. Ook vermeldde hij uitgebreid hoe de psychoanalyse als theorie en wetenschappelijke beweging was ontstaan en hoeveel weerklank — en weerstand — deze had ondervonden, zowel in Europa als in de Verenigde Staten. Over de toekomst van de psychoanalyse was Van Renterghem optimistisch:

‘Ik ben ervan overtuigd dat het met de Freud’sche leerstellingen gaan zal zooals het met de suggestie-leer is gegaan. Zij zullen hare plaats onder de zon weten te veroveren in weerwil van den tegenstand dien zij moeten ondervinden van de nog zeer groote

meerderheid der geneeskundige wereld. Na ernstige theoretische studie en voorzichtige toetsing van de theorie aan de geneeskundige praktijk ben ik tot de erkenning gekomen, dat de zenuwarts met de Freud'sche analyse een machtig en alleszins betrouwbaar wapen rijker is geworden in den strijd tegen de neurosen.'⁵⁵

Receptie — Al vrij spoedig na de verschijning van het eerste deel verschenen er besprekingen in de medische vakpers. Men reageerde behoedzaam, enkele uitzonderingen daargelaten. Zo reageerde het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, in een bespreking van C. T. Valkenburg — die zich al eerder kritisch en spottend over de psychoanalyse had uitgelaten in zijn bespreking van Nico van Suchtelens boek *Uit de diepten der ziel* — uiterst negatief. Hij vond dat: '[...] in de gedrukte voordracht zeer hinderlijk te voorschijn komt het eeuwige herhalen derzelfde dingen, een hebbelijkheid, die Freud ook in andere geschriften niet geheel vreemd is.' Er was volgens hem veel 'speculatiefs', 'onbeweezens' en 'onwaarschijnlijk' te vinden in Freuds teksten. Hij zag een groot bezwaar: 'voor den arts is zij overbodig, en voor het publiek?'⁵⁶ Het boek zou letterlijk schade aanrichten, met name bij de leek. Voor het 'lofprijzend voorwoord' van Van Renterghem had Valkenburg evenmin veel goeds over:

'De nestor der vaderlandsche psycho-therapie [...] had dunkt mij, meer zorg behooren te dragen voor de geestelijke en zedelijke gezondheid zijner landgenooten. [...] Zijn gezag zal den leek te eerder ertoe brengen, onder voorbijzien van Freud's hier en daar opborrelende twijfelingen, alles met huid en haar, begrepen en vooral onbegrepen, te slikken; en het geluk van den lezer zal er niet door verhoogd worden.'

Maar het tijdschrift *Het Groene en het Witte Kruis* beval het eerste deel van het boek juist aan:

'Het moge bij sommigen bedenkingen wekken, vooral waar het oordeel over Freuds theorieën onder deskundigen nog zoo weinig vaststaat, dergelijke werken onder het bereik der

groote menigte te brengen. Doch, waar Freud zelf deze lezingen ook voor leken hield en waar een zoo bezadigd, hoewel enthousiast, psychiater als Van Renterghem ze bij ons publiek inleidt, is o. i. de uitgever volkomen gerechtvaardigd.’⁵⁷

Over het tweede deel werden meer kritische kanttekeningen gemaakt, onder andere over de omslachtige en in herhaling vallende stijl van Freud. Freud zou duidelijk hebben gemaakt dat zijn toehoorders nog niet verder waren gekomen dan de vloermat achter de buitendeur. Een bijna poëtische conclusie volgde: ‘Mogen zij dan nu opgewekt zijn, het huis verder binnen te treden, om [...] ook met den *hall*, de gangen en de kamers bekend te worden.’⁵⁸

In het toonaangevende vakblad *Psychiatrische en Neurologische Bladen* schreef J. H. van der Hoop van beide delen een recensie, die genuanceerd van aard was. Hij maakte eveneens bezwaren tegen Freuds stijl, die volgens hem nogal eens gekenmerkt werd door het oproepen van allerlei bezwaren en tegenstellingen en door een polemiserende toon. Daardoor achtte hij het boek niet geschikt voor een beginnend lezer, omdat deze daardoor teveel afgeleid zou kunnen worden. Hij nam het op voor Freud, in die zin dat naar zijn mening de wensdromen niet alleen maar een seksuele betekenis in zich droegen, maar eerder gericht waren op de bevrediging van de meest elementaire behoeften zoals honger, dorst, en de drang tot vrijheid. Dat Van der Hoop zijn jungiaanse belangstelling niet onder stoelen of banken stak, blijkt uit de volgende passage:

‘Op enkele plaatsen wordt een toenadering gevonden aan de opvattingen van Silberer, Jung en Meader, die ik meen hier voor het eerst te vinden. Zoo vinden wij meer waardering voor het archaische element, dat door Jung uitvoerig is bestudeerd en wij zien erkend, dat voor sommige droomen een anagogische uitlegging juist is, “die geen rekening houdt met de uitingen der natuurdriften, maar doelt op een vorming van hoogere prestaties”.’

Van der Hoop besloot met de mening dat het ‘echter onbegrijpelijk is, dat deze leer der neurosen hier te lande in een min of meer

populaire uitgave is verschenen. Vooral lijkt het mij niet wenselijk toe, dat zenuwpatiënten zich in dergelijke theorieën en hypothesen over hun ziekte verdiepen. [...] Alles samengenomen is dit nieuwe boek van Freud een zeer groote aanwinst voor de psychoanalytische literatuur, dat in de handen van menig medicus zeker zal bijdragen tot het doel: aan te sporen tot onderzoek en vooroor - delen te ontzenuwen.’⁵⁹

Het tijdschrift voor artsen, *Vox Medicorum*, beschouwde de *Voorlezingen* als merkwaardig, omdat ‘daarin zaken worden geopenbaard, waarbij we nooit hebben stilgestaan, en waarin vele gezichtspunten geopend worden, die te denken geven. Waarlijk wij raden U aan dit tweede deeltje te lezen [...]’⁶⁰

Buiten de medische vakkringen reageerde men enthousiast. In het blad *De Tijdspiegel* schreef de neef van Van Renterghem, Jan van Emden, een uitgebreide en zeer positieve bespreking van de twee delen. Hij gaf een uitvoerige uiteenzetting van de inhoud, waarbij ook de inleiding van de vertaler geprezen werd.⁶¹ Ook bij latere drukken verschenen nog besprekingen van het boek. Zo ging het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures* in een groot artikel in op het boek en op de relatie tussen Freud en Nietzsche.⁶²

In confessionele milieus leidde Freud in het algemeen tot felle reacties, van zowel protestantse als katholieke zijde. Met name de katholieke gezagsdragers zagen Freuds leer als zeer bedreigend. Paus Pius x had zich al in 1907 in zijn encycliek *Pascendi domini gregis* tegen het moderne denken uitgelaten. Het was volgens hem verontrustend dat er aan het innerlijk leven en het gevoel zo’n groot belang werd gehecht. Met de idee van een ‘onbewuste’ kon hij zich niet verzoenen, waar de bisschop van Haarlem, J. D. J. Aengenent, hem in volgde. Ook in medische-katholieke kringen stond men afwijzend tegenover de psychoanalyse. De hoofdredacteur van het *Rooms-Katholieke Artsenblad*, W. B. Huddleston Slater, en de zenuwarts F. S. Van Bouwdijk-Bastiaanse verwierpen Freuds leer. Volgens de laatste zou de psychoanalyse de mens zelfs verlagen ‘tot een dier met louter sexuele instincten’. Meer positieve geluiden waren er echter langzamerhand ook te horen, vooral vanuit de ziekenhuispsychiatrie (de psychiaters J. Lichtveld en H. J. Schim van der Loeff), van de al eerder genoemde katholieke

hoogleraar psychologie F. Roels en van Pater Duynstee, die pleitte voor een minder rigide navolging van de moraaltheologie. Vanaf 1935 werd het katholieke denken over de psychoanalyse milder, dit naar aanleiding van een lezing van Duynstee over de verdringings - theorie, die gehouden werd voor de Vereeniging voor Thomistische Wijsbegeerte.⁶³

Vanuit protestants-christelijke hoek werd er aanvankelijk minder negatief op de psychoanalyse gereageerd. De psychoanalyse opende wellicht mogelijkheden om de ziel weer terug te brengen in de psychiatrie, iets waar vooral de psychiater L. Bouman zich sterk voor maakte. De notie van de gewetensfunctie, het freudische Über-Ich, trok vooral belangstelling bij predikanten en ziel - zorgers. Ook de zelfkennis die de psychoanalyse zou bevorderen was in hun ogen heilzaam.⁶⁴ Maar men had wel sterke aarzelingen om het boek toegankelijk te maken voor een groot publiek. In het blad *Hervorming*, dat het tweede deel van de *Voorlezingen* besprak, werd gewaarschuwd: 'Waar de sexuele problemen uitgangspunt van waarneming zijn is het gevaar groot voor een verkeerd gerichte belangstelling.' De vernietigende kritiek die de theoloog Kristen - sen had geleverd op Van Suchtelens *Uit de diepten der ziel* werd nog eens aangehaald om te benadrukken dat het boek voor de massa gevaarlijk kon zijn: '[...] terwijl desalniettemin het boek wel gele - zen en aanvaard zal blijven door het groote publiek, wordt men huiverig om het verschijnen van dergelijke boeken op de boeken - markt als een heuglijk teken des tijds te beschouwen.'⁶⁵ De gereformeerde hoogleraar theologie K. Schilder zag eveneens niet veel in Freud: '[...] daarom kan de principieele vrede tusschen Freud - daan en confessioneelen christen maar niet geteekend worden; omdat Freud eerst het sexuele leven en daarna de religie van den verkeerden kant benadert.'⁶⁶

Het ik en de psychologie der massa , 1924

Het ik en de psychologie der massa (oorspronkelijk *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921) werd voor het eerst in 1924 uitgegeven in de reeks *Handboekjes Elck 't Beste* . De oplage van dit 101 pagina's dikke boekje bedroeg 2.244 exemplaren en de verkoopprijs was vastgesteld op vijfenzeventig cent. Bij de verschijning van de

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

eerste druk maakte De Wereldbibliotheek een reclamefolder (flyer) waarin zij het boek en tevens de titels *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven* en *Inleiding tot de psychoanalyse* promootte. Over *Het ik en de psychologie der massa* werd onder andere trots verkondigd:

‘Dit interessante werkje van den genialen Weensche geleerde [...] werd voor onze handboekjes vertaald door Dr. N. van Suchtelen. Het begint met een, in al zijn beknoptheid, voortreffelijk overzicht van de gangbare denkbeelden omtrent het wezen van de psychologie der massa, met name van de theorie van den bekenden Franschen socioloog Le Bon.’

De Wereldbibliotheek kondigde later het boek in haar feestcatalogus als volgt aan:

‘Een uiterst helder geschreven betoog, waarin de groote psycholoog eerst de gangbare theorieën aangaande de “ziel der menigte” bespreekt om daarna zijn eigen, verassenden kijk op dit duistere probleem te geven.’⁶⁷

De flaptekst op het boek, die overigens tot en met de laatste drukken gehandhaafd bleef, beweerde verder onder andere:

‘De dieptepsychologie dringt steeds meer door tot andere wetenschappen als kunstgeschiedenis, taalwetenschappen en sociologie, en veel wordt verklaard met “Freud” zonder dat men zich een goede voorstelling heeft gemaakt van zijn inzichten. Voor ieder die met belangstelling het hedendaagse culturele leven volgt is de lezing van Freuds heldere inleiding tot zijn werk onontbeerlijk. Als zulk een boekje kan men o. a. *Het Ik en de Psychologie der Massa* beschouwen.’

Het boekje was aanvankelijk geen succes. Pas in 1934 volgde een tweede druk in de reeks *Encyclopaedie in Monografieën*, met een oplage van 2.100 exemplaren, in linnen band met goud beplakt, voor een verkoopprijs van f 1,25. In 1942 waren er in totaal 4.196

exemplaren verkocht. De derde druk verscheen na de Tweede Wereldoorlog, in 1947, eveneens in de *Encyclopaedie*-reeks. De oplage lag nu een stuk hoger, namelijk 4.100 exemplaren. In 1953 waren er reeds 11.269 exemplaren verkocht en de verkoop bleef gestaag doorgaan, wat in 1958 resulteerde in een nieuwe herdruk. Vervolgens bleef het geruime tijd stil, totdat vanaf 1970 als gevolg van de hernieuwde belangstelling voor Freud en zijn werk het boek om de twee jaar herdrukt werd, telkens in een oplage van rond de 1.200 exemplaren. In 1978 volgde de twaalfde druk, vijf jaar later gevolgd door de dertiende en laatste druk.

Het boek heeft door de jaren heen inhoudelijk weinig wijzigingen ondergaan. Slechts de uitvoering is in de loop der tijd anders geworden, van een gebonden boekje, in één druk zelfs met stofomslag, naar een paperbackuitvoering met een omslagontwerp van Frits Stoepman in de reeks *WB paperbacks*, die door De Wereldbibliotheek in 1968 was ingevoerd en waarin later alle boeken van Freud zouden worden uitgegeven, met uitzondering van *Inleiding tot de psychoanalyse*.

Vertaling — De vertaling was van de hand van Nico van Suchtelen, die ook enkele verklarende noten bij de tekst plaatste. Zo verklaarde hij begrippen als narcistisch en autistisch, en gaf hij een — wat brave — uiteenzetting van het onbewuste en van de verdringing. In het algemeen werd Van Suchtelens vertaling positief ontvangen. Dat er overigens meer uitgevers of vertalers waren die het boek wilden uitgeven blijkt uit een briefkaart van Freud uit 1922 aan de Amsterdamse zenuwarts Arie Querido, die Freuds *Jenseits des Lustprinzips* zou vertalen:

‘Die Authorisation einer holl. Übersetzung der ‘Massenpsychologie’ ist schon vor Monaten an die Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur in Amsterdam vergeben worden.’⁶⁸

Waarschijnlijk heeft Nico van Suchtelen c. q. De Wereldbibliotheek al binnen een jaar na verschijning van de oorspronkelijke Duitstalige uitgave de Nederlandse vertaalrechten rechtstreeks aan Freud gevraagd.

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

Receptie — Opmerkelijk genoeg zijn in de Nederlandse medische literatuur geen besprekingen van de eerste druk verschenen. Dit heeft wellicht te maken met het feit dat deze publicatie veeleer een cultuurhistorische beschouwing van Freud was, waar medici minder belangstelling of affiniteit mee hadden. Het boek van Freud was ook niet vertaald door een medicus of een psychoanalyticus, het geheel werd verzorgd door de schrijver en uitgever Nico van Suchtelen. Werd hij wellicht niet serieus genomen als autodidact?

Wel verscheen er een uitgebreide bespreking van het boek in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Deze krant had kort tevoren al een interview met Jelgersma geplaatst, waarin deze opnieuw zijn bewondering voor Freud had geventileerd. De recensie laat zien dat er aan het begin van de jaren twintig veel interesse was voor Freud, zeker onder niet-medici:

‘Er is tegenwoordig in wijden kring groote belangstelling voor al wat op het zieleleven van den mensch betrekking heeft. De beteekenis der psychoanalyse, haar waarde voor de criminologie, bovenal voor opvoeding en onderwijs, dringt meer en meer door. Het was daarom een gelukkige gedachte van de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam, een vertaling van zeer bekwame hand, in het licht te geven.’

Vervolgens kwam er een degelijke inhoudelijke samenvatting van het boek. En er werd besloten met:

‘Freud’s geschrift verruimt ons inzicht in een der moeilijkste en meest gecompliceerde van alle problemen: het zieleleven van den mensch. Het prikkelt tot nadenken, tot nauwgezette waarneming en bovenal tot zelfonderzoek.’⁶⁹

Voor katholieken bleek het boek onaanvaardbaar. Zo schreef *Boekzaal der geheele wereld*: ‘De zuiver-natuurlijke-psychologische verklaring, die schrijver geeft van de gemeenschap der geloovigen in de Katholieke kerk, is echter van katholiek standpunt niet als een volledige te aanvaarden.’⁷⁰ Ook scherp over de uitgave was het katholieke weekblad *De Linie*:

‘Freud is altijd een meester geweest in het citeren van schrijvers, die in zijn kader passen en het negeren van diegenen, die zich niet in zijn systeem laten dwingen. Voor de kennis van Freuds opvattingen heeft dit werkje zijn waarde maar ik kan niet zien hoe het voldoet aan het motto, dat de Wereldbibliotheek tot het hare heeft gemaakt: “Wij willen de kracht, de levensvreugde, de geestelijke cultuur van ons volk verhogen.” Beter wordt niemand van deze lectuur, wel pessimistischer.’⁷¹

Op de verschijning van de tweede druk, in 1932, volgden meer reacties, al bleef het medische circuit terughoudend. Het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* signaleerde het boek slechts, maar was wel positief: ‘Deze ook voor den leek in de psychoanalyse zoo leesbare en belangwekkende studie van Freud beleeft in de voortreffelijke vertaling van Van Suchtelen een tweeden druk.’⁷² In *Psychiatrische en Neurologische Bladen* werd het werk en met name de kwaliteit van de vertaling uitvoeriger besproken. Al waren volgens de recensent Jacques Tas termen als ‘Objekt-liebe’ (‘objectieve liefde’) en ‘Objektverhaltnis’ (‘objectieve verhouding’) onjuist vertaald, de vertaler Van Suchtelen werd dit niet al te zwaar aangerekend.⁷³ Ook bij volgende heruitgaven werd steeds veel aandacht aan het boek besteed. Er kwam nu wel wat meer kritiek op Freuds werk, ook van algemene zijde. Zo schreef de *Bibliogids* naar aanleiding van de derde druk dat in vele werken van Freud rake typering stonden, maar dat deze vermengd waren met ‘onduldbare overdrijvingen en materialistische vooroordelen’.⁷⁴ Of de interesse van het lezerspubliek voor Freud wel zo gezond was werd eveneens betwijfeld:

‘Heeft de Wereldbibliotheek dan niets beters te bieden? Bestaan er geen betere werken over massapsychologie? [...] De Encyclopaedie van de Wereldbibliotheek waarin dit werk verscheen kan ook door vulgarisatie van vertalingen dienst bewijzen, indien zij in haar keuze voorzichtiger wordt.’

NA-OORLOGSE UITGAVEN

De drie hierboven besproken boeken van Freud die door De Wereldbibliotheek werden uitgegeven, verschenen alle in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Het duurde bijna dertig jaar voor dat deze toch succesvolle reeks een vervolg kreeg. Het lijkt erop dat Van Suchtelen zijn interesse in de psychoanalyse langzamerhand had verloren. Dit kan men bijvoorbeeld opmaken uit een brief uit 1946 aan een auteur /lezer die in verband met haar boek over de contact had gezocht met Van Suchtelen. Diens reactie was echter dat hij zich 'twintig jaar niet met psychoanalyse had bezig gehouden'.⁷⁵

Pas na de Tweede Wereldoorlog, en drie jaar na de dood van Nico van Suchtelen, gaf De Wereldbibliotheek nog twee nieuwe titels van Freud uit: *Het levensmysterie en de psychoanalyse* en *Totem en taboe*. Ondertussen was er uiteraard veel veranderd in psychoanalytisch Nederland. Freud was inmiddels overleden, in 1939. De oude garde psychoanalytici werd geleidelijk opgevolgd door jongere, niet minder ambitieuze analytici. Psychoanalytici als Jeanne Lampl-de Groot, A. J. Westerman Holstijn en J. H. van der Hoop, H. G. van der Waals en wat later R. Le Coultre, J. Spanjaard en H. A. van der Sterren waren invloedrijk.

Toch bestond er nog altijd veel weerstand tegen de psychoanalyse. Vooral in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog en vlak daarna werd vaak fellere kritiek op Freuds leer geuit. Vanuit confessionele hoek bleef men wantrouwend tegenover het freudiaanse gedachtegoed staan — gezien Freuds opvattingen over religie niet verwonderlijk. Discussies over de relatie tussen geestelijke gezondheid en religie laaiden op, vooral bij het katholieke volksgedeelte. De psychoanalyse werd in haar totaliteit toch als onaanvaardbaar beschouwd. Priesters en seminaristen werd het verboden om psychotherapeuten van het andere geslacht te consulteren. De enige vrouwelijke katholieke psychiater, Anna Terruwe, werd — met behulp van roddel en zwartmakerij — door het H. Officie in Rome in 1956 veroordeeld. Zij zou teveel belang hechten aan seksualiteit en (godsdienst)neurose. Onder invloed van de 'Nouvelle Theologie'

en de priester en psycholoog Han Fortmann ontstond echter weer meer interesse voor de menselijke zielenroerselen. In Leiden werd na het vertrek van Jelgersma de katholieke hoogleraar Carp aange - steld, die ruime belangstelling toonde voor christelijk-existentiële kwesties.⁷⁶ Overigens moet niet uit het oog verloren worden dat de meerderheid van de psychoanalytici al vroeg haar bedenkingen had bij het verband tussen religie en psychoanalyse. De benoeming van Carp als katholiek ging moeizaam. Psychoanalytici als van Op - huijsen en Westerman Holstijn vonden dat een katholiek geen psy - choanalyticus kon zijn. Zo schreef de laatste in 1931 aan Jelgersma: 'Een katholiek kan en mag daarom geen psychoanalyticus zijn, niet omdat er in Totem en Taboe iets staat, dat niet volgens de leer der kerk is, maar omdat de heele psychoanalyse staat en valt met het vrije wetenschappelijke denken [...] en omdat dat nu eenmaal aan den katholiek verboden is.' Jelgersma zag dat echter anders: 'Een gelovig protestant of katholiek kan natuurlijk Freuds Totem en Tabu niet mooi vinden, hij keurt die regelmatig af. De orthodoxe protestanten zijn nog veel erger dan de katholieken, dat weet ik bij ondervinding. Nu kan men Totem en Taboe afkeuren en toch nog een goed analiticus zijn in de praktijk, dat heb ik aan Carp onder - vonden.'⁷⁷

Bij de orthodox gereformeerden trok men nog ten strijde tegen Freud, onder invloed van de al eerder genoemde theoloog K. Schil - der. Vrijzinnigen en hervormden zagen meer in het gebruik van de psychoanalyse in de pastorale praktijk en kregen ook meer aan - dacht voor godsdienstpsychologie.

Het literaire circuit liet zich evenmin onbetuigd. Schrijvers en intellectuelen als Menno ter Braak en de historicus Johan Huizinga waren weinig onder de indruk van Freud of stonden er op z'n minst ambivalent tegenover. Treffend voor Ter Braak is wat hij in 1933 over Freud schreef in zijn essay *Nietzsche contra Freud* :

'Terwijl ik Freud las, voelde ik mij voortdurend gespleten in een voor- en tegenstander. Een voorstander: want ik bewonderde ieder ogenblik zijn vondsten, ik gleed mee met zijn heldere, soms door wetenschapsbescheidenheid licht pedante, maar nooit artificieel aangedikte stijl, ik genoot vooral van wat ik zo -

even zijn zindelijkheid noemde: zijn afkeer van de filosofen, zijn koude verachting voor infantiele illusies van het christendom, zijn voorliefde voor de biologie van de geest ... [...] Maar juist, als ik mij geheel gewonnen wilde geven, ontwaakte de tegenstander in mij. Dezelfde schitterende vondsten, die mij verrukt hadden, zag ik verstenen tot zuilen, die een systeem moesten schragen [...] De verachter van een godsdienstnarcose zag ik op de knieën liggen voor het afgodsbeeld Wetenschap en erger, voor zijn eigen termencomplex, de psychoanalyse.' ⁷⁸

Het levensmysterie en de psychoanalyse, 1952

Opvallend genoeg verscheen de allereerste Nederlandse uitgave van het Duitse *Jenseits des Lustprinzips* uit 1920 niet bij De Wereldbibliotheek, maar in 1922 bij Em. Querido Uitgeversmaatschappij, in een gebonden boekje van 138 pagina's. De oplage is onbekend. Een heruitgave vond daarentegen wel plaats bij De Wereldbibliotheek, in 1952. De oplage van deze tweede druk bestond uit 2.160 exemplaren. In hetzelfde jaar volgde er al spoedig een derde druk, met een oplage van 1.050 exemplaren. De titel, met een omvang van 110 pagina's, werd uitgegeven in de serie *Wereldboog* (nr. 19), naar een bandontwerp van Frans Montens. De winkelprijs lag op f 2,25. De voorzitter van de redactiecommissie van de *Wereldboog*-serie was Victor E. van Vriesland, een persoonlijke vriend van Nico van Suchtelen en prominent auteur van De Wereldbibliotheek. Van Vriesland droeg Freuds werk een warm hart toe. Naar alle waarschijnlijkheid had hij voor de oorlog Freud persoonlijk ontmoet, afgaande op een bedankbriefje dat Freud in 1936 aan Van Vriesland schreef: 'Ich danke herzlich für ihre Teilnahme an der Feier meines achtzigsten Geburtstages.' ⁷⁹

De flaptekst van de latere Wereldbibliotheekuitgaven van *Het levensmysterie en de psychoanalyse* gaf de inhoud als volgt weer:

'In deze korte studie geeft Freud een uitbreiding van zijn theorie van het libido. Hij stelt het normbewustzijn, het realiteitsbegin - sel en het doodsprincipe tegenover de libidineuze bindingen. De mens weet zich een onderdeel van een gemeenschap; hij legt

Na-oorlogse uitgaven

hem bepaalde verplichtingen op, waardoor hij niet alleen naar zijn libido kan leven. Zo kan een verdringing ontstaan omdat het 'Ik' bepaalde normen kent die de driften in toom wensen te houden. Uit deze strijd ontstaan de complexen. Deze uitgave is een onmisbare aanvulling op Freud's grote inleiding tot de studie der psycho-analyse.'

Het boekje was een groot succes. Een vierde (2.100 exx.) en vijfde druk (2.097 exx.) verschenen in 1955, nog altijd in de *Wereldboog*-serie, nu voor de prijs van f 2,40. Voor leden van De Wereldbibliotheekvereniging kostte het boek — bij intekening op vier delen van de *Wereldboog* — f 1,75. In 1971 volgden een zesde en zevende druk, beide met 1.300 exemplaren en nu uitgegeven in pocket-formaat, in flex integraalband ('WB pocket'). Bij deze uitgaven stond het embleem van De Wereldbibliotheek op de titelpagina vermeld: 'Elck wat Wils, elck het Beste'. In 1973 volgde de achtste druk (1.250 exx.), in de bekende WB-paperbackuitgave, waarin bijna alle Freuduitgaven verschenen. Ook de negende druk in 1978 verscheen in *WB paperback*, in 1983 gevolgd door de tiende en vermoedelijk laatste druk.

Vertaling — De zenuwarts Arie Querido (1901–1983) vertaalde *Jenseits des Lustprinzips*, al in 1922. Het boek kwam toen uit bij Emanuel Querido. Arie Querido had medicijnen gestudeerd in Amsterdam, waar hij grootste deel van zijn werkzame leven zou verblijven. Van 1952 tot 1970 was hij hoogleraar sociale geneeskunde aan de Universiteit van Amsterdam. Querido wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de sociale psychiatrie in Nederland. Zijn beroep als arts /psychiater was nauw verweven met zijn zorg rond de leefomstandigheden van mensen en met de bestrijding van onmaatschappelijkheid en sociaal onrecht. Politiek was Querido eveneens actief. Van 1958 tot 1971 was hij voor de Partij van de Arbeid lid van de Eerste Kamer.

Al vroeg in zijn leven maakte Querido kennis met het werk van Freud. Reeds als student wilde hij Freuds *Massenpsychologie und Ich-Analyse* vertalen, maar deze titel was dus door de Internationale Psychoanalytische Verlag al eerder toegewezen aan De Maat-

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

schappij voor Goede en Goedkoope Lectuur. Hij vertaalde vervol -
gens *Jenseits des Lustprinzips*. Over deze vertaling heeft Querido
met Freud contact gehad, zo blijkt uit een nog niet eerder gepubli -
ceerd briefje van Freud aan hem :⁸⁰

Wien, 28 XI, 22

Sehr geehrter Herr,

Ich bestätige dankend den Empfang des prächtig ausgestat -
teten Übersetzung und freue mich zu hören, daß Ihr Arbeit
Vergnügen gemacht hat. Der neue Titel ist zwar anspruchsvoll,
aber sehr geschickt gewählt.

Wollen Sie nicht auch ein Exemplar an den International.
Psa Verlag Andreasgasse 3 schicken? Das ist bei Übersetzun -
gen gebräuchlich.

Hochachtungsvoll
Ihr Freud

Blijkbaar vond Freud de vertaling van de titel *Jenseits des Lustprin -*
zips naar *Het levensmysterie en de psychoanalyse* ‘anspruchsvoll’
of wel ‘veeleisend’, maar hij was het er toch mee eens en vond de
titel goed gekozen. De Wereldbibliotheek heeft deze titel gehand -
haafd, tot en met de laatste druk. De Wereldbibliotheek had ove -
rigens lange tijd de beschikking over deze brief van Freud. ⁸¹

Overigens schreef Freud in 1928 wederom aan Querido, om zijn
autorisatie te geven voor Querido’s vertaling van *Zukunft einer Illu -*
sion: ‘Es ist mir ein besonderes Vergnügen Ihnen auch die Auto -
risation der Übersetzung von “Zukunft einer Illusion” zu übertra -
gen.’⁸² Of deze vertaling ook daadwerkelijk door Querido is ge -
maakt, is onbekend; hij is in ieder geval nooit in druk verschenen.
Wel werd in 1929 in een vertaling van Jos van Veen, getiteld *De toe -*
komst eener illusie en uitgegeven door de Vrijdenkersvereniging De
Dageraad.

Receptie — Querido nam het regelmatig voor Freud op, met name tegen de heftige aanvallen van de Amsterdamse arts en 'Freud-hater' Evert van Dieren. Vooral diens boek *Professor Freud en het perverse gevaar* (1932) vormde voor Querido aanleiding om weer - woord te bieden, en hij deed dat in een radioprogramma van de VARA.⁸³ Hierin gaf hij een weloverwogen uitleg van Freuds leer en weerlegde hij Van Dierens opvattingen, die nogal conservatief van aard waren. Zijn schrijf- en argumenteerstijl wekt bovendien de lachlust op; hij schold Freud regelmatig uit, in bijna elke zin stond wel een uitroepteken. Illustratief was zijn reactie op de radiotoespraak van Querido, waarin hij zelfs dreigde Querido voor de rechter te slepen. Querido zou volgens Van Dieren getracht hebben 'den allervuilsten Freudiaanschen drek op te disschen'. Een andere kenmerkende passage luidt: 'Ik durf te beweren, dat het Pokken - gevaar bij lange na zoo groot niet is als het Freudiaansche d. w.z. het Perverse Gevaar!' Querido reageerde beheerst op deze aanval - len. Deze complete discussie werd gepubliceerd in het artsensblad *Vox Medicorum*.⁸⁴

Bij de receptie van de heruitgaven van de tweede en latere druk - ken na de Tweede Wereldoorlog van *Het levensmysterie en de psychoanalyse* bij De Wereldbibliotheek is onder andere te zien dat Freud in confessionele kringen nog steeds als een bedreiging werd gezien. Zo schreef het *Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer* :

'Dieptepsychologische beschouwingen over herhalingsdwang, sadisme, masochisme, regressie, angst enz. voeren Freud tot zijn bekend psychoanalytisch standpunt. Vanwege de ontken - ning van de hogere waarde van de mens en het gemis aan enige geloofwaardigheid mag dit boek alleen gelezen worden door hen, die hiervoor toestemming hebben.'⁸⁵

Freuds werk werd ook bekend gemaakt via de radio-omroep de VPRO. Deze besteedde aandacht aan het boek, het werd in 1953 be - sproken in een van de radioprogramma's. Daar werd onder andere opgemerkt:

'De meeste luisteraars zullen weten dat op psychologisch ter - rein het werk van Sigmund Freud en zijn school een zeer be -

langrijke plaats inneemt. Freud zelf is reeds overleden, doch zijn werk zal nog jarenlang gelezen worden. Het is te begrijpen dat verschillende publicaties ook in Nederlandse vertaling voor een groter publiek verkrijgbaar worden gesteld. Een van deze is het werkje *Jenseits des Lustprinzips* [...] De Wereldbibliotheek in Amsterdam brengt een tweede druk van dit bekende werkje in de handel. Voor hem die zich voor deze publicatie interesseert, melden wij gaarne, dat Arie Querido een verdienstelijke vertaling heeft gegeven.’⁸⁶

Ook onder docenten in het middelbaar onderwijs trok het boek aandacht. Zo plaatste het *Weekblad van het Genootschap van Leraren* in 1953 een uitgebreide bespreking, waarin het concept herhalingsdwang benadrukt werd.⁸⁷ Bij latere drukken was er nog steeds belangstelling voor het boek. Weliswaar kritisch maakte het religieus-socialistische tijdschrift *Tijd en Taak* in 1954 melding van de derde druk:

‘De waarheid van het betoog ervan staat of valt echter met enige wijsgerige veronderstellingen, die in het opstel nauwelijks tenzij in de aanvangsparagraaf uitgesproken worden, en die op zijn zachtst gezegd mij nogal aanvechtbaar lijken. Het opstel is overigens moeilijk, zó dat ik het nut van de vertaling niet helemaal inzie. Wie dit betoog volgen kan, zal meestentijds toch ook wel Duits kunnen lezen.’⁸⁸

Tot slot de bespreking in het *Nieuwsblad van de Hoeksche Waard* van de vijfde druk in 1957. Deze was zeer inhoudelijk van aard en gaf de waarde van het driftleven bij de mens veel aandacht: ‘Vele bezwaren zijn er gerezen tegen Freud’s theorie, maar toch heeft hij ons gedwongen om met de menselijke zijde van ’s mensen bestaan, ook met zijn “driftnatuur” ernst te maken.’⁸⁹

*Totem en taboe — Enige parallellen tussen het zieleleven
der wilden en der neurotici, 1951*

Totem en taboe verscheen pas voor het eerst in Nederland in 1951. Het is beslist merkwaardig dat niet eerder een Nederlandse vertaling van *Totem und Tabu* (1912-1913) is uitgegeven. Freud schreef

de eerste delen van dit belangwekkende antropologische werk immers al in 1912 en publiceerde de verschillende onderdelen bovendien in het blad *Imago*. Het boek werd tijdens zijn leven in verschillende talen vertaald. Bij de Hebreeuwse uitgave in 1939 verscheen een speciaal voorwoord van Freud; hij had dit al enkele jaren daarvoor geschreven. *Totem en taboe* was volgens de Engelse Freud-uitgever James Strachey een van Freuds lievelingswerken; Freud citeerde er veelvuldig uit en verwees er ook vaak naar.

De Nederlandse druk van 1951 bestond uit 2.244 exemplaren en werd in gebonden uitvoering met stofomslag uitgegeven, met een omvang van 199 pagina's, en een verkoopprijs van f 4,25. Het boek werd niet — zoals de vorige boeken van Freud — in een reeks uitgegeven, maar losstaand. Een tweede druk volgde in 1961, wederom in een oplage van ruim tweeduizend exemplaren. Overigens diende de uitgeversmaatschappij Em. Querido in 1959 een verzoek bij De Wereldbibliotheek in om een goedkope editie te maken van *Totem en taboe*, hetgeen De Wereldbibliotheek van de hand wees, omdat zij zelf van plan was een herdruk te maken. Bij de vraag van Querido om een bundel van Freuds teksten samen te stellen zou De Wereldbibliotheek eventueel wel mee willen werken, alhoewel zij Querido erop wees 'dat de erven Freud zeer veeleisend zijn wat betreft de kwaliteit van uit te geven vertaalde werken en doorgaans stelt men nieuwe publicaties van Freud onder controle van een door de erven aan te wijzen psycho-analyticus'.⁹⁰

In de jaren zeventig ging de verkoop een stuk sneller. De oplagen waren kleiner: een derde druk kwam uit in 1972, in een oplage van 1.200 exemplaren, een vierde in 1973, wederom in 1.200 exemplaren, een vijfde in 1977 en een zesde druk in 1978. Vanaf de vijfde druk werd het boek in paperback uitgegeven.

Vertaling en rechten — Op initiatief van de zenuwarts De Sauvage-Nolting te Den Dolder kwam een uitgave tot stand bij De Wereldbibliotheek. In 1949 schreef De Sauvage-Nolting namelijk aan de uitgeverij dat hij enkele jaren daarvoor Freuds boeiende werk *Totem en taboe* had vertaald en het nu bij De Wereldbibliotheek wilde aanbieden, aangezien deze uitgever eerder boeken van Freud op de markt had gebracht. Bij een uitgave was De Sauvage-Nolting zelfs bereid te delen in het financiële risico.⁹¹ De Wereldbiblio-

theek — in de persoon van directeur Winterink — reageerde verheugd op het aanbod, maar verklaarde dat er eerst contact opgenomen moest worden met de erfgenamen van Freud. Tegelijkertijd achtte hij een namen- en zakenregister noodzakelijk. Hij vroeg of De Sauvage-Nolting dit wilde verzorgen. De Sauvage-Nolting ging hiermee akkoord, en stelde voor om zelf ook een verklarende woordenlijst van psychologische en psychiatrische begrippen samen te stellen.⁹² Vervolgens nam De Sauvage-Nolting contact op met Imago Publishing Company in Londen, waar de Freud-rechten beheerd werden. Tijdens de onderhandelingen over de rechten bemiddelde De Sauvage-Nolting tussen De Wereldbibliotheek en Imago. Aan het verwerven van de rechten verbond Imago enkele voorwaarden. Zo moest de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse een deskundige aanwijzen die de vertaling zou controleren. De royalty's die Imago eiste, waren naar de mening van Winterink en De Sauvage-Nolting echter te hoog, zeker in vergelijking met de auteursvergoeding die Freud zelf destijds had gevraagd voor *Inleiding tot de studie der psychoanalyse*. Uiteindelijk lijkt het er op dat men tot de volgende overeenstemming kwam: een royalty van vijf procent voor de eerste 2.000 verkochte exemplaren, 7,5 procent boven de 2.000 verkochte exemplaren en een voorschot van 10 pond over 1.000 exemplaren.⁹³

Intussen had de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse een van haar meest vooraanstaande leden, dr. Jeanne Lampl-de Groot, aangewezen om de vertaling van *Totem und Tabu* te beoordelen. Eind 1949 stuurde Jeanne Lampl-de Groot het door haar gecontroleerde manuscript terug naar Winterink van De Wereldbibliotheek: 'Ik heb verscheidene veranderingen aangebracht die de tekst weergeven zoals oorspronkelijk was bedoeld. Van de Germanismen heb ik er slechts enkele verbeterd, daar ik meen, dat dat door u zou geschieden.' Een paar dagen later rapporteerde De Wereldbibliotheek dit aan Imago en aan De Sauvage-Nolting. De laatste antwoordde hierop dat het hem 'veel genoegen deed dat Dr. A. Lampl-de Groot geen fundamentele bezwaren tegen de vertaling heeft ingebracht'. Tevens schreef hij: 'Verder wilde ik nog gaarne weten, of U prijs zoudt stellen op een kort voorwoord van een bekend Nederlands psycho-analyticus. Indien dit het geval is,

dan meen ik wel, dat ik Dr. A. J. Westerman Holstijn hiertoe bereid zal vinden. Indien U het mij laat weten, dan zal ik hiertoe stappen doen.’⁹⁴

Westerman Holstijn (1891–1980), de oprichter van het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap, was een invloedrijk persoon die van grote betekenis is geweest voor de Nederlandse psychoanalyse. Na zijn studie geneeskunde werkte hij een aantal jaren als assistent bij zowel Jelgersma als Van Renterghem en Van der Chijs. Hij promoveerde in 1929 te Leiden, en bleef daarna, naast zijn praktische taken als psycho-analyticus in het universitaire circuit, werkzaam als privatdocent psychoanalyse en later als lector in de medische psychologie en dieptepsychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn geloof in de werkzaamheid van de psychoanalyse was groot, zelfs bijna naïef-optimistisch. De psychoanalyse diende volgens hem de mensheid.⁹⁵

In een toegevoegde korte inleiding — waarvoor Westerman Holstijn van De Wereldbibliotheek een honorarium ontving van vijftien gulden — verklaarde hij dat het boek voor zowel leek als vakman van groot belang bleef en prees hij de uitgever en de vertaler. Het voorwoord was overigens niet vlot geschreven en duidelijk gericht op een publiek dat al goede kennis had van de psychoanalyse. Belangrijk was zijn opmerking dat Freud religie juist niet als een dwangneurose beschouwde.

Bij de tweede druk, in 1961, gaf De Wereldbibliotheek aan De Sauvage-Nolting te kennen dat zij de inleiding van Westerman Holstijn wilde laten vervallen. Maar deze was daar tegen en schreef aan De Wereldbibliotheek: ‘[...] dat ik dit zeer zou betreuren. Hij [De Sauvage-Nolting] [...] doet er goed aan er op te wijzen, dat de Neurose slechts een “Zerrbild” van een godsdienst kan zijn.’⁹⁶ De Wereldbibliotheek nam de inleiding daarna steeds op en gebruikte bovendien delen ervan voor de flaptekst.

Receptie — Ook op deze vertaling waren de reacties uiteenlopend. De recensent van *Vrij Nederland* vond het nog steeds een ‘genot’ om Freud te lezen, ook al zou er wel heel wat te schrijven geweest zijn over het verband tussen primitieve gebruiken en neurotische verschijnselen. De vertaling werd geroemd.⁹⁷ Ook bij de tweede

druk in 1962 was men er nog steeds enthousiast over: 'Ook voor de leek blijft Totem en Taboe een fascinerend geschrift, dat juist door de tegenstrijdige reacties die het oproept zijn oorspronkelijkheid bewijst.'⁹⁸ *De Groene Amsterdammer* verbaasde zich er terecht over dat er pas na veertig jaar een vertaling van dit beroemde boek van Freud op de markt kwam, en voegde eraan toe dat 'het christendom in dit boek niet verschijnt in de vorm, die een christelijk theoloog er van zou geven'.⁹⁹ Ook de *Zwolsche Courant* was positief en bewonderde de vertaling.¹⁰⁰

Andere confessionele geluiden horen we — wederom — van het *Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer*: 'Wij staan er afwijzend tegenover, al ontkennen we de verdienste van Freud niet. Zijn theorie is voor ons volkomen onaanvaardbaar.'¹⁰¹ *De Nieuwe Leidsche Courant* was ook opvallend scherp:

'Eerder draait Freud de zaak om en noemt de kern van het Christendom het Zerrbild van een neurose. Het boek poogt het Christendom te treffen in zijn hart, n. l. in Jezus Christus. [...] Het boek is een bewijs hoe het evangelie den Joden een erger - nis is, en hoe er nog steeds een deksel is op hun aangezicht. Gelukkig zijn er tekenen dat Israël ontwaakt en in Christus zijn Goël zal zien.'¹⁰²

De Waarheid ten slotte, besprak *Totem en taboe* als volgt:

'Het verval van het kapitalisme brengt een vergrote belangstelling voor primitieve volken met zich mee. [...] Niet bij Freud, die vertekent in Totem en taboe de werkelijkheid: redelijk inzicht, levensvreugde en optimisme bij de primitieve volken worden door hem verwaarloosd. Dit bepaalt de plaats, die het boek inneemt in de strijd tussen de krachten der vooruitgang, die zich beroepen op redelijkheid en logisch denken, en de reactie die speculeert op vooroordelen, instincten en blinde hartstochten.'¹⁰³

BESLUIT

De Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur /De Wereldbibliotheek speelde een langdurige en cruciale rol in de verspreiding van Freuds geschriften. Voor het eerst werden de werken van Freud toegankelijk gemaakt voor het algemene leespubliek en werd Freud bekend bij het volk. Vijf boeken van Freud werden uitgegeven, die geruime tijd in de handel zijn geweest, waarvan *Inleiding tot de psychoanalyse* nog steeds verkrijgbaar is.

Bij de aanzet tot de Freud-uitgaven is de Wereldbibliotheek uitgever en schrijver Nico van Suchtelen een centrale figuur gebleven. Hij toonde zich een groot liefhebber van Freuds leer, stimuleerde en maakte uitgaven mogelijk, en vertaalde zelf ook een boek van Freud. In de ogen van Van Suchtelen paste Freuds werk bij de Wereldbibliotheekgedachte van 'verheffing en opvoeding van het volk': het volk zou inzicht krijgen in de menselijke psyche en ziel en dit zou een betere wereld tot stand kunnen brengen. Dit grote idealisme van Van Suchtelen stond echter haaks op het pessimisme van Freud. Volgens de laatste werd de mens juist gekenmerkt door (innerlijke) conflicten. De psyche die door Freud werd blootgelegd werd juist van haar glorieusheid ontdaan. Een harmonische, betere wereld had hij zeker niet in gedachten. Waarschijnlijk kunnen we Van Suchtelen eerder dichterbij Jung plaatsen dan bij Freud. De jungiaanse notie van de 'Algeest' of 'Wereldziel', en de mystieke en paranormale aspecten bij Jung zijn duidelijk terug te vinden bij Van Suchtelen. De freudiaanse leer paste wellicht beter in het fonds van De Wereldbibliotheek vanwege de afwijzing van het geloof. Freud was sterk tegen religie gekant, De Wereldbibliotheek stelde de mens zelf in het centrum, niet God of het (christelijk) geloof.

De boeken werden grotendeels vanwege Van Suchtelens geloof in Freud uitgegeven. Toen Van Suchtelen eenmaal zijn interesse voor de psychoanalyse had verloren verschenen er langere tijd geen titels van Freud meer. Echter, door Van Suchtelens enthousiasme en effectieve samenwerking met zowel voorraanstaande Nederlandse personen in het psychiatrische /psychoanalytische veld

(Van Renterghem, Stärcke, Van der Hoop) als contacten in literaire/intellectuele kringen (Van Eeden, Van Vriesland) werd Freuds werk voor een grote, veelzijdige groep lezers ontsloten.

De vertalingen, die overwegend met zorg en beleid werden uitgegeven, werden in het algemeen goed ontvangen. Het is echter jammer dat de vertalingen tijdens hun lange looptijd niet tijdig door De Wereldbibliotheek werden herzien en aangepast. Zo werd de vertaling van Freuds *Vorlesungen* door Van Renterghem uit 1916 pas in 1990 herzien en gemoderniseerd. De eerste uitgegeven boeken vonden gretig aftrek, met name in de jaren 1916 tot ongeveer 1930. Met tussenpozen werden zij daarna herdrukt, met een piek in de late jaren zestig en vooral in de jaren zeventig, de hoogtijdagen van de psychoanalyse. Ook de twee laatste boeken, die pas in de jaren vijftig werden uitgegeven, werden aardig verkocht, met eveneens een opleving in de jaren zeventig. Midden in de jaren tachtig stopte De Wereldbibliotheek met de Freud-uitgaven, als gevolg van de verslechterde verkoop van de boeken en door de geduchte concurrentie van de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* van Uitgeverij Boom.

Het is opvallend dat Freuds werk al in een vroeg stadium door zoveel verschillende mensen en geledingen werd opgepikt. Ten eerste natuurlijk door het professionele publiek, de (zenuw)artsen, maar ook al vrij snel door schrijvers, kunstenaars en intellectuelen, die veelvuldig over Freud schreven. Parapsychologen, romantici zoals Van Suchtelen, occultisten, theologen, communisten, journalisten, allen hebben hun steentje bijgedragen aan de grote bekendheid — en soms grote afkeer — van Freud.

De reacties op Freud waren eveneens zeer gevarieerd, en een ieder gaf wel een eigen draai aan Freuds geschriften. Terugkerende thema's in de receptie van Freud zijn moeite met diens nadruk op seksualiteit, zijn afwijzing van religie, de standpuntbepaling tussen Freud en Jung en de terughoudendheid en paternalistische opstelling van de medische en theologische wereld om het gedachtegoed voor een groot publiek toegankelijk te maken.

Opvallend is wel dat Freud decennialang bleef boeien en uitzonderlijk veel en heftige reacties teweegbracht. Het 'laatste' woord over Freud bleek nog niet gezegd.

Noten

- 1 Freud stuurde aan Johan Stärcke een briefkaart op 12 april 1917: 'Der neuen Vereinigung mit allen ihren Mitgliedern meine warme Wünsche für gedeihliche Arbeit [...].'. Zie voor de volledige berichtgeving Stroeken, *Freud in Nederland*, p. 171.
- 2 Dit besluit werd tijdens de officiële feestvergadering van 17 november 1921 van de Vereniging voor Psychiatrie en Neurologie genomen. Een verslag van deze vergadering vindt men in *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, 26 (1922), p. 95-99.
- 3 A. Stärcke, 'Holländische Literatur'. *Bericht über die Fortschritte der Psychoanalyse in den Jahren 1914-1919. Beihefte der Internationalen Zeitschrift für Psychoanalyse*, 1921, p. 333-347.
- 4 Ad. F. Meyer, *De behandeling van zenuwzieken door psychoanalyse. Een overzicht van Freuds Theorie en Therapie voor artsen en studenten*. Amsterdam: Scheltema en Holkema, 1915.
- 5 G. Jelgersma, 'Psychoanalytische bijdrage tot de theorie over het gevoelsleven', *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, 20 (1916), p. 453-466.
- 6 A. J. Kiewiet de Jonge, *Naar aanleiding van Freuds droomverklaring*. Dissertatie. Groningen: M. de Waal, 1918. Stärcke was overigens niet geheel positief over het proefschrift: 'Für die Wissenschaft hat sie keinen Wert.' Citaat uit 'Holländische Literatur', p. 343.
- 7 J. H. van der Hoop, 'De psychoanalytische Methode', *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 61/2 (1917a), p. 458-479.
- 8 Freud schreef deze brief, gericht aan Frederik van Eeden, op 28 december 1914. Van Eeden, die van 1915-1922 redacteur was van *De Amsterdammer*, plaatste deze brief in het Duits origineel op 17 januari 1915 in het tijdschrift *De Amsterdammer* (nr. 1960, p. 3). De brief is ook opgenomen in de *Gesammelte Werke*, p. 697-698.
- 9 G. Jelgersma, 'Ideeën van Freud', *De Telegraaf*, 28 juni, 2 juli, 6 juli, 9 juli, 12 juli 1924.
- 10 *De Telegraaf*, 28 juni 1924.
- 11 J. Stärcke, 'Psychoanalyse', *De Beweging*, 1914 (10), 4, p. 131-136.
- 12 J. H. van der Hoop, 'De betekenis van "den Golem"', *De Nieuwe Gids*, juli 1918, p. 113-140.
- 13 W. B. Kristensen, 'Diepte-psychologie?', *De Gids*, 6 (1918), p. 493-499; C. T. Valkenburg, 'Freudisme voor iedereen', *De Gids*, 6 (1918), p. 480-492.
- 14 G. J. Heering, 'Om de menselijke ziel. De psychoanalyse en het geestesleven', in *Onze Eeuw*, 15/1 (1917), p. 42-77.
- 15 J. A. Schroeder, *Het sprookje van Amor en Psyche in het licht der psychoanalyse*. Baarn: Hollandia Drukkery, 1917.
- 16 F. Roels, 'De psycho-analytische Methode', *De Beiaard*, januari en februari 1918.
- 17 W. B. Kristensen, 'Diepte-psychologie?', *De Gids*, 6 (1918), p. 493-499.
- 18 N. van Suchtelen, *Uit de diepten der ziel. Samenspraken over droom en geweten*. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1917.
- 19 C. P. van Rossem en F. J. Soesman, *Femina. Blijspel in 3 bedrijven*. Amsterdam: Tijdschrift Eigen Haard, 1918.
- 20 J. H. W. van Ophuijsen, 'De psychoanalyticus ten toneele gevoerd', *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 62/2 (1918), p. 1118-1120.
- 21 Zie voor een overzicht van de geschiedenis van De Wereldbibliotheek, Frank de Glas, *Nieuwe lezers*

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

- voor het goede boek. *De Wereldbibliotheek en 'Ontwikkeling' / De Arbeiderspers voor 1940*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1989.
- 22 Ontleend aan De Glas, p. 160-161 (illustratiekatern).
- 23 De Glas, p. 75 e.v.
- 24 *Gedenboek 25 jarig bestaan der Wereldbibliotheek*. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1930, p. 158-159.
- 25 L. van Krevelen, 'Van liefhebberij tot cultureel ondernemerschap. Over de ontwikkeling van de literaire uitgeverij in Nederland', in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, 2003, p. 17.
- 26 Voor een overzicht van leven en werk van Nico van Suchtelen verwijs ik naar de biografie van Esther Blom, *De vlam van het menselijk denken. Nico van Suchtelen (1878-1949)*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1999. Zie ook Bulhof, *Freud en Nederland*, p. 247-255 en De Glas, p. 74 e.v.
- 27 Zo publiceerde Van Suchtelen onder meer *Quia absurdum* (1906), een roman die waarschijnlijk gebaseerd is op zijn ervaring in de Waldenkolonie te Bussum; de roman in brieven *De stille lach* (1916), die vele herdrukken beleefde; en het boek *Tat tvam asi* (1933), een verzameling van gedachten en dagboekfragmenten. Tussen 1948 en 1956 verscheen in twaalf delen het verzameld werk van Van Suchtelen, uitgegeven bij de Wereldbibliotheek.
- 28 Zie voor de relatie tussen Van Eeden en Van Suchtelen, Jan Fontijn, *Tweespalt. Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*, Amsterdam: Querido 1990 en *Trots verbrijzeld. Het leven van Frederik van Eeden vanaf 1901*. Amsterdam: Querido, 1996.
- 29 Esther Blom citeert dit antwoord van Freud aan Van Suchtelen, p. 93. Van Suchtelen kreeg reacties van verschillende vooraanstaande buitenlandse intellectuelen, zoals van Maria Montessori en Romain Rolland.
- 30 De titel van het proefschrift van Van Suchtelen luidde *De waarde als psychisch verschijnsel* (1911).
- 31 Schriftelijke mededeling aan de auteur van Esther Blom, 9 juli 2003. Esther Blom benadrukt in deze brief 'dat Van Suchtelen een bewonderaar van Freud was en het belangrijk vond zijn gedachtegoed te helpen verspreiden.'
- 32 In 1906 richtten Van Suchtelen en Simon A. Maas de uitgeverij Maas & Van Suchtelen op, gevestigd in Amsterdam, maar dit initiatief resulteerde drie jaar later in een faillissement. Een aantal fondsonderdelen ging over naar de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur. Zie ook Blom, hoofdstuk 7.
- 33 Voor een uitstekend overzicht van leven en werk van Gerard Heymans, zie P.J. van Strien, 'Gerard Heymans (1857-1930). Grondlegger van de psychologie in Nederland', in: G. A. van Gemert e.a., *Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken. Groningse geleerden 1614-1989*. Hilversum: Verloren, 1989, p. 167-186.
- 34 De brochure was getiteld *Aan de burgers der oorlogvoerende landen (Comité De Europeesche Statenbond)* Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1914.
- 35 F. W.H. Myers, *De menselijke persoonlijkheid en haar voortbestaan na de lichamelijke dood*. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1922.
- 36 Brief van Nico van Suchtelen aan Leo Simons, 17 oktober 1920. Nederlands Letterkundig Museum.
- 37 Blom, p. 176-177.
- 38 C. T. van Valkenburg, 'Freudisme

- voor iedereen', W.B. Kristensen, 'Diepte-psychologie?'
- 39 Kristensen, p. 495-496.
- 40 A. Maeder, *Genezing en ontwikkeling in het zieleleven. De psychoanalyse en hare betekenis voor het moderne leven*. Voorwoord dr. J. R. Katz. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1919 (*Handboekjes Elck 't Beste*).
- 41 Voetnoot, p. 38.
- 42 J. Bos, *Een eeuw psychoanalyse*, p. 142-145.
- 43 Met dank aan Joos Kat, directeur van De Wereldbibliotheek, voor het ter beschikking stellen van de Freud-archieven.
- 44 De oplage- en verkoopcijfers van de diverse Freud-uitgaven zijn te vinden in het archief van De Wereldbibliotheek te Amsterdam. Tot aan 1976 is de drukgeschiedenis goed gearhiveerd bij De Wereldbibliotheek; daarna zijn de oplagecijfers en drukgeschiedenissen door de auteur gereconstrueerd, op grond van gedeeltelijk aanwezige gegevens.
- 45 E-mail aan auteur, 30 juli 2003. Met dank aan Tom Roberts, archivaris van Sigmund Freud Copyrights, momenteel geheten Paterson Marsh/Mark Paterson te Londen.
- 46 P. xiii.
- 47 Brief van Freud aan L. Andreas-Salomé, 27 juli 1916.
- 48 *Gedenkboek 25 jarig bestaan der Wereldbibliotheek*, p. 128. Als perscitaat overgenomen in de catalogus 'Zielkunde' bij *De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven*.
- 49 C. Winkler, recensie van *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 48/2 (1904), p. 1601-1604.
- 50 C. Winkler, 'Het stelsel van Prof. dr. Sigmund Freud', *Geneeskundige Bladen*, 19de reeks, VIII (1914), p. 269-299.
- 51 J. H. W. van Ophuijsen, 'Prof. Winkler en de psycho-analyse', *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 61/2 (1917), p. 504-507.
- 52 Brief van De Sauvage-Nolting aan Imago Publishing Company, 28 juni 1949. Archief Wereldbibliotheek.
- 53 Mededeling Joos Kat aan auteur, 4 juli 2003.
- 54 Idem.
- 55 Voorwoord van den vertaler, p. ix-x.
- 56 *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 15 maart 1919, p. 863.
- 57 *Het Groene en het Witte Kruis*, februari 1919.
- 58 *Het Groene en het Witte Kruis*, april 1919.
- 59 *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, 23 (1919), p. 360-361.
- 60 *Vox Medicorum*, 14 mei 1919.
- 61 *De Tijdspiegel*, 1 november 1919, p. 1009-1011.
- 62 *Propria Cures*, 20 januari 1951.
- 63 Zie voor de ontvangst van de psychoanalyse in katholiek Nederland R. H. J. ter Meulen, *Ziel en zaligheid. De receptie van de psychologie en van de psychoanalyse onder katholieken in Nederland 1900-1965*. Nijmegen/Baarn: Ambo, 1988. Zie eveneens Bulhof, *Freud en Nederland*, p. 281-284.
- 64 Zie Bulhof, p. 144-158 en p. 275-281.
- 65 *Hervorming*, zonder jaartal.
- 66 Geciteerd uit Ter Meulen, p. 130.
- 67 *Gedenkboek 25 jarig bestaan der Wereldbibliotheek*, p. 97.
- 68 Briefkaart van Freud aan Querido, gedateerd 3 april 1922. Privé-bezit Theo Festen. Transcriptie Wilfried Gottschalch. Zie tevens noot 80.
- 69 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, bespreking door 'H. A. L.', zonder jaartal.
- 70 *Boekzaal der geheele wereld*, nr. 1, 1 januari 1925.
- 71 *De Linie*, 29 augustus 1947.
- 72 A. J. Westerman Holstijn, in *Neder-*

4 *Freud bij de Maatschappij voor Goede en
Goedkoope Lectuur / De Wereldbibliotheek*

- landsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, zonder jaartal.
- 73 *Psychiatrische en Neurologische Bladen*, zonder jaartal.
- 74 *Bibliogids*, mei 1948.
- 75 Brief van Nico van Suchtelen aan mw. E. Buunk, 4 juni 1946. Nederlands Letterkundig Museum.
- 76 Zie Ter Meulen, p. 105-108.
- 77 Geciteerd uit Brinkgreve, p. 94.
- 78 Menno Ter Braak, *Politicus zonder partij*. Amsterdam: Van Oorschot, 1967, p. 71.
- 79 Briefkaart van Freud aan Victor van Vriesland, mei 1936. Nederlands Letterkundig Museum.
- 80 Met dank aan Theo Festen, die deze briefkaart in zijn bezit heeft. De briefkaart van Freud aan Querido bevond zich — samen met twee brieven — in de eerste druk van *Het levensmysterie en de psychoanalyse*, die Festen op een veiling heeft gekocht. De tekst is door Freud in gotisch schrift geschreven en soms moeilijk leesbaar. Met dank aan Wilfried Gottschalch en Harry Stroeken voor de transcriptie.
- 81 Dat blijkt uit een aangetekende brief van B. Reinalda van De Wereldbibliotheek aan Querido, dd. 13 november 1972, inzake de teruggave van Freuds brieven aan Querido; en een bedankbriefje van Querido aan Reinalda, dd. 20 november 1972. Archief Wereldbibliotheek.
- 82 Brief van Freud aan Querido, 29 februari 1928. Privé-bezit Theo Festen. Transcriptie W. Gottschalch.
- 83 A. Querido, 'Dokter Van Dieren en Professor Freud', voordracht voor de VARA, 16 april 1932.
- 84 E. van Dieren, 'Verbreiding van Freudiaansche wetenschap (?) door den Radio-Omroep (!)'. Utrecht: J. van Druten, 1932.
- 85 *Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer*, zonder jaartal.
- 86 VPRO, bespreking door Dr. H. Faber, 3 juli 1953.
- 87 *Weekblad van het Genootschap van Leraren*, 1 april 1953.
- 88 *Tijd en Taak*, 13 februari 1954.
- 89 *Nieuwsblad van de Hoeksche Waard*, 16 oktober 1957.
- 90 Antwoordbrief van De Wereldbibliotheek aan Em. Querido's uitgevermaatschappij, 5 juni 1959 en een brief van 2 januari, zonder jaartal. Archief Wereldbibliotheek.
- 91 Brief van Dr. W.J.J. de Sauvage-Nolting aan de Wereldbibliotheek, 1 april 1949. Archief Wereldbibliotheek.
- 92 Brief van De Wereldbibliotheek aan De Sauvage-Nolting, 9 mei 1949; antwoordbrief van De Sauvage-Nolting, 17 mei 1949. Archief Wereldbibliotheek.
- 93 Brief van De Sauvage-Nolting aan Imago, 28 juni 1949; twee brieven van De Wereldbibliotheek aan De Sauvage-Nolting, 5 juli 1949 en 18 juli 1949. Archief Wereldbibliotheek.
- 94 Brief van Jeanne Lampl-de Groot aan De Wereldbibliotheek, 26 december 1949; brief van De Wereldbibliotheek aan Imago Publishing Company, 30 december 1949; brief van De Wereldbibliotheek aan De Sauvage-Nolting, 31 december 1949; brief van De Sauvage-Nolting aan De Wereldbibliotheek, 21 januari 1950. Archief Wereldbibliotheek.
- 95 Voor gegevens over Westerman Holstijn, zie Bulhof, p. 298-306 en Stroeken, *Freud in Nederland*, p. 126-132.
- 96 Brief van De Wereldbibliotheek aan De Sauvage-Nolting, 5 juli 1961; antwoordbrief van De Sauvage-Nolting aan De Wereldbibliotheek, 8 juli 1961. Archief Wereldbibliotheek.
- 97 *Vrij Nederland*, 8 september 1951.

98	<i>Vrij Nederland</i> , 28 april 1962.	101	Zonder jaartal.
99	<i>De Groene Amsterdammer</i> ,
29 september 1951.	102	<i>Nieuwe Leidsche Courant</i> ,
23 oktober 1951.
100	<i>De Zwolsche Courant</i> ,
18 september 1951.	103	<i>De Waarheid</i> , 12 januari
1952.